

POLITICAL CAPITAL
POLICY RESEARCH & CONSULTING INSTITUTE

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Büro Budapest

HAJLÉKTALANKÉRDÉS A POLITIKÁBAN

Tanulmány a hajléktalanság kérdésének politikai kezeléséről.

Political Capital

2014. szeptember 23.

„Én is voltam olyan, mint te – te is lehetsz olyan, mint én.”

Felirat egy hajléktalan férfi tábláján a Corvin negyed metróállomás aluljárójában.

A tanulmányt a Friedrich Ebert Stiftung támogatta.

Tartalom

Vezetői összefoglaló	4
A hajléktalanság egykor és ma	5
Történeti előzmények	5
A jelenlegi helyzet	6
A hajléktalanság szociológiája a statisztikákon keresztül	8
A hajléktalanság meghatározásának problémája	8
Az adatfelvételek nehézségei	9
A hajléktalan emberek száma	9
A hajléktalan emberek szociológiai jellemzői	10
Longitudinális folyamatok	12
Társadalmi okok és következmények	14
A hajléktalanság kérdésének politikai kezelése	16
Hatalmpolitikai környezet	16
Pártpolitikai környezet	17
Az átfogó közpolitika hiánya	23
A hajléktalanság médiareprezentációja	25
A hajléktalanság megítélése a közvéleményben	27
Példák a hajléktalanságot kezelő legjobb gyakorlatokra	31
A legjobb nemzetközi gyakorlatok	31
A legjobb magyarországi gyakorlatok	34
A legjobb gyakorlatok a médiában	36
A konferencia tapasztalatai	38
Civil kerekasztal	38
Politikusi kerekasztal	39
Irodalomjegyzék	40

Vezetői összefoglaló

- **A hajléktalanság kérdése közpolitikai értelemben nem választható el a lakás- és a szociálpolitikától. Hosszú távú társadalompolitikai stratégiák hiányában a hajléktalanság újra fog termelődni.** Magyarországon nem történt e téren előrelépés, sőt, az elmúlt években egyre távolabb került a politika a probléma tartós megoldásától. Így **hiába léteznek Magyarországon is jó gyakorlatok, mint például a lakhatásra koncentráló „Nyitás az utcára program”, vagy a munkaerő-piaci integrációban eredményes „Első Lépés” program, ezek mindaddig elszigetelt kezdeményezések maradnak, míg a politika nem emeli be a hatékony megoldásokat egy átfogó közpolitikai stratégiába.**
- Az érdemi megoldásoktól való távolodás egyik oka a sajátosan alakult hatalompolitikai szerkezet. A baloldal összeomlásának eredményeként 2010-ben kétharmados parlamenti többséget szerzett a Fidesz-KDNP, így egyetlen politikai erő birtokába került az alkotmányozó hatalom. Mindez a hajléktalanság ügyének szempontjából azért lényeges, mert a hajléktalan emberek kriminalizációjának kérdése és az ezzel kapcsolatos jogalkotás e folyamat részeként szerepelt az elmúlt években a politikai nyilvánosság napirendjén. **A hajléktalansággal kapcsolatos új szabályozás – főként az új Alaptörvény negyedik módosítása kapcsán – a jogállam leépítésének egyik fontos szimbólumává vált.** A kérdés körül lezajlott politikai vita pedig így értelemszerűen túllépett a hajléktalan emberek ügyén, ők maguk egy hatalompolitikai küzdelem tárgyává váltak. Miközben a politikai szereplők látszólag velük foglalkoztak, elsősorban a politikai rendszer átalakulására figyeltek.
- **Az sem segíti az előrelépést, hogy a pártpolitikai erőterben olyan ideológia uralkodik, amely önmagát a liberalizmus antitéziseként meghatározva kollektivistá világnézetet hirdet.** Ebben a felfogásban az egyén jogai háttérbe szorulnak, valamint hátrányt szenvednek az olyan, az eszményített közösséghez nem illeszkedő, politikailag nem hasznos, bűnbakká tehető, a többség elvárásainak nem megfelelő társadalmi csoportok, mint amelyet például a hajléktalan emberek alkotnak. Mindez **szociáldarwinizmussal és jóléti sovinizmussal párosulva a politikai közbeszédben elvezet a hajléktalan emberek jogainak és a többség jogainak pártpolitikai haszonszerzésre használt szembeállításához, egyszersmind a probléma hatékony kezelésének elodázásához.**
- A közvélemény többsége eredendően nem nevezhető ellenségesnek a hajléktalan emberekkel szemben. **A rendelkezésre álló kutatásokból ugyanis más kép rajzolódik ki, mint a domináns politikai diskurzusból: ezek alapján a magyar lakosság többsége inkább empátiával tekint a hajléktalanokra, és sorsukért elsősorban nem őket magukat, hanem inkább a társadalmi körülményeket teszi felelőssé.** Az adatok alapján úgy tűnik, hogy **azok érznek erősebben együtt a hajléktalanokkal, akik attól félnek: maguk is hasonló sorsra juthatnak.** Mivel azonban a felmérésekből az is kiderül, hogy a magasabb iskolázottság nem tesz empátikusabbá kevés okunk van az optimizmusra a hazai elit cselekvőképességét illetően.

A hajléktalanság egykor és ma

Történeti előzmények

A hajléktalanság, mint jelenség, és mint intézményi probléma a XIX. század végén jelent meg, elsősorban Budapesten. Az 1800-as évek elejétől ugyanis Pest-Buda és Óbuda lakossága 30 évenként megkétszereződött, az ipari és kereskedelmi koncentráció (főként a millenniumi városfejlesztés és a gazdasági konjunktúra) megnövekedett fővárosi migrációt eredményezett, nőtlen és hajdon munkások nagy tömegeit vonzva a fővárosba. Az elhelyezésük különféle otthonokban, albérletekben történt, a lakosok egy része házat tömeges éjjeli szállóként adta ki (Oross, 2001).¹ A XIX. század végén kialakuló fővárosi „hajléktalanpolitika” közegészségügyi és közbiztonsági rendészeti szempontokat vett figyelembe a város nyomortelepeit érintő kolerajárványok hatására. A századforduló után a hajléktalanügyre már inkább mint szociális- és lakásügyi problémára tekintettek, hiszen létrejöttében jelentős szerepet játszott a lakáshiányból fakadó lakás- és bérlemény-árak, ágybérleti díjak emelkedése és a megugró munkanélküliség (Oross, 2001, Győri 1996).²

A fővárosban az első menhely 1876-ban jött létre. Az 1892-es kolerajárványt követően Gerlóczy Károly alpolgármester kezdeményezésére született az első fővárosi lakáspolitikai koncepció, konkrét infrastrukturális fejlesztésre azonban csak az 1906-ban polgármesterré választott Bárczy István alatt került sor. Az első világháború kitöréséig 1 Népszállót, 1 Népházat, 5500 bérlakást és 560 szükséglakást hoztak létre (Győri-Sass, 2003).³ A Vág utcai Népház a munkásokat kiszolgáló többfunkciós intézmény volt foglalkoztatási, művelődési, gyermekgondozási és hálólhelyi lehetőségekkel, az Aréna úti Népszálló pedig több száz főt befogadni képes, ágybérleteket pótló munkásszállás.⁴ A hajléktalan családok elhelyezésére a szükséglakások szolgáltak, az egyedülálló hajléktalanok lakhatását pedig a menhelyek biztosították. A korban azt tekintették hajléktalannak, aki a „munkásszálló jellegű elhelyezés, az al-, ágybérlet díját sem tudja kifizetni”, támogatás nélkül az utcán kellene töltenie az éjszakát (Győri 1996).

A két világháború között a hajléktalanhelyzet tovább súlyosbodott a gazdasági világválság kitörésével, a főváros ideiglenes menhelyeket nyitott, a rászorulóknak napi többszöri étkezést vagy étkezési jegyet biztosítottak (Oross, 2001). A második világháború után a korábbi hajléktalan-ellátórendszer még egy ideig működött, a szabályozás pedig egészen az 1953-as új lakástörvényig változatlan maradt.

Az államszocializmus idején alapvető paradigmaváltáson ment keresztül a kérdéskör, egyrészt a hajléktalanságot és szegénységet tabusították, megszűntnek tekintették, hiszen a rendszer látszólag kiegyenlítette a korábbi társadalmi egyenlőtlenségeket. A hajléktalanellátást a gyakorlatban a tanácsai bérlakás-kiutalás váltotta fel, mint szociálpolitikai eszköz.

1 Oross Jolán: A hajléktalanügy legfontosabb tényei és tendenciái, In: Osztovits Ágnes (szerk.): Utak és lehetőségek a szegénység visszaszorítására. Szociális párbeszéd az ezredforduló Magyarországon 2000., Bp., 2001.

2 Győri Péter: Vannak-e jogaik a hajléktalanoknak? Mozgó Világ 1996/12.

3 Péter – Sass Lajos: A Népszálló története I. 1912 – 1990, In: Győri Péter – Tatár Babet: Otthontalanul Tégy az emberért! A Népszálló 1, Menhely Alapítván, BMSZKI, 2003

4 http://nol.hu/archivum/20101218-a_szegenyseg_reklampalotaja-919601

Másrészt a hajléktalanokat „lumpen elemekként” rendszertileg kezelték a közveszélyes munkakerülés, a rendőrségi felügyelet és a zártintézeti gyógykezelés intézményes eszközeivel (Győri, 1996).

A jelenlegi helyzet

A rendszerváltással együtt járt a probléma újbóli nyílt társadalompolitikai elismerése, miközben a hajléktalansággal kapcsolatos intézményrendszer az új piacgazdasági viszonyok közepette egyszerre épült ki és épült le. A tömeges munkanélküliség és egész társadalmi rétegek ezzel járó lecsúszását súlyosbította a tanácsi-önkormányzati rendszer részleges privatizálása (a lakáshasználók magántulajdonába adása) és összeomlása, a kvázi menhelyként működő munkásszállások megszűnése. 1990-ben Budapesten még 323 munkásszállás működött 45 ezer férőhellyel, az intézmények megszűnésével a férőhelyek száma 1993-ra 8 ezerre csökkent. Országosan hasonló tendencia játszódott le, az 1980-ban még 92 ezer hely 1990-re 56 ezerre olvadt (Győri, 1996). A rendszerváltás során a „hajléktalanok illetékesség nélküli válságcsoportként jelentek meg egy „tűzoltó eszközök” mozgósító permanens válságkezelés számára” (Győri, 1996), az új hajléktalanellátó intézményrendszer már a hajléktalanok jogállásának rendezése előtt működni kezdett.

A jelenség máig tartó strukturális vonásait az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról, továbbá az 1994-es új lakástörvény határozta meg. Az ún. szociális törvény két definíciót alakított ki a hajléktalanságra: egy „illetékességit” és egy „élethelyzet” szerinti. Első esetben a „bejelentett lakcímmel” nem rendelkezőket tekintik hajléktalannak a szociális szolgáltatások szempontjából, és a szociális ellátásokhoz való hozzájutásban azok az önkormányzatok „illetékesek”, melyek területén az adott személy tartózkodik. A második meghatározás szerint „hajléktalan az, aki éjszakáit közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben tölti”, számukra átmeneti segítyt és szállást a települési önkormányzat köteles biztosítani, ha a hajléktalan élete, testi épsége veszélybe kerülhet (Győri, 1996). Az állami intézmények szempontjából a kétféle hajléktalanellátás fő különbsége, hogy az első illetékességet mond ki ellátási kötelezettség nélkül, míg a második ellátási kötelezettséget mond ki hatáskörre tekintet nélkül (Győri, 1996). A szabályozás igazi anomáliája abból fakad, hogy a hajléktalanok részére a rendszer nem biztosít egyértelmű ellátási jogot bizonyos minimum krízis-élethelyzetektől eltekintve, a lakhatási jogról nem is beszélve. Az 1994-es lakástörvény pedig a korábbi lakásigénylési rendszert szüntette meg, a lakhatás biztosítása ismét privát problémává vált. Ezáltal a hajléktalanság hiába vált szociálpolitikai kérdéssé, ha a lakhatás megoldása és az ezzel kapcsolatos jog nem jött létre, és máig nem is nagyon szerepel az intézményi-jogi definíciókban és a közpolitikai megoldáskeresésben (Győri, 1996). Ez a helyzetet alapvetően az 1990-es évek közepét követő 10-15 évben sem változott, 2010-től pedig a rendparti, kriminalizációs törekvések kiteljesedésével végképp elveszni látszik az esélye a probléma tágabb megközelítésének.

A Város Mindenkié (AVM) civil csoport⁵ alapítóival, Udvarhelyi Tessza kulturális antropológussal és Misetics Bálint szociálpolitikussal készített szakértői interjúk is megerősítik, hogy a hajléktalanság hazai megközelítésének fő problémája a kérdés leszűkítése az utcán vagy a hajléktalanszállókon élő emberekre. A szakértők szerint a jelenség megértéséhez és a probléma érdemi kezeléséhez a szociálpolitikának – az egyéni krízishelyzeteken és átmeneti szükségmegoldásokon túl – a lakhatás egészével, a több százezer emberre kiterjedő „lakhatási szegénységgel”⁶ is foglalkoznia kell. Bár az utcai hajléktalanságot kezelő intézményrendszerre szükség van, az utcára kerülést megelőző „lakhatási szegénységre” és a hajléktalanságból ténylegesen kivezető lakhatási lehetőségekre (pl. fejlett szociális bérlakásrendszer formájában) a hazai szociálpolitika a rendszerváltás óta nem ad megfelelő válaszokat.

5 <http://avarosmindenkie.blog.hu/>

6 Az ENSZ definíciója alapján a „lakhatási szegénység” olyan lakáskörülményeket jelent, melyek között nem teljesülnek a megfelelő lakás kritériumai, pl. a lakást nem tudják fenntartani, nem férnek hozzá a lakók alapszolgáltatásokhoz és infrastruktúrához, rossz az elhelyezkedés, túlszűfolt a lakótér stb. – http://www.habitat.hu/files/Lakhatasi_jelentes_gy-orsjelentes_140528.pdf

A hajléktalanság szociológiája a statisztikákon keresztül

A hajléktalanság meghatározásának problémája

A statisztikai adatokat tekintve az a furcsa helyzet állt elő, hogy a szolgáltatást nyújtó, az adatgyűjtésre maga is rászoruló intézményrendszer, a Menhely Alapítvány vezetésével, maga vállalkozott szociológiai felmérésre, amely két okból is problémás. Egyrészt rámutat a társadalom e permanensen anómiát tükröző területének tudományos elhanyagoltságára a „hajléktalanság” szociológiai jellemzésében, másrészt hiányzik a hajléktalanságot és az azt kezelő intézményrendszer, végső soron az állam, mint fenntartó független monitoringja. A képhez hozzátartozik, hogy Győri Péter és szakértői csapata a szociológiai felméréseknél igyekszik tárgyáról távolságot tartó objektív leírást adni, amely kiterjed a hajléktalanság politikai és társadalompolitikai megközelítésének kritikus, sokszor a mindenkori kormányzati politikát célkeresztbe vevő értékelésére és kontextusba helyezésére.

A szociálpolitikai-szociológiai, szakmai megközelítésmód legelőször vizsgálati tárgyának pontos meghatározását igényli. A hajléktalanság meghatározására hazai és nemzetközi tipológia egyaránt rendelkezésre áll, a legfőbb különbség közöttük, hogy míg a magyar tipológia kategóriái egymást átfedve élethelyzetek egyre szélesebb körét összefogja, addig a nemzetközi kategóriák egymástól elkülönülő élethelyzeteket jelenítenek meg. A magyar megközelítésmód egyrészt a közvélemény és politikum intuitív percepciója ellen irányul, amely hajlamos a hajléktalanproblémát a legszélsőségesebb utcai krízishelyzetekre leszűkíteni. Másrészt a szociális ellátórendszer szempontjából is meg kell különböztetni – főként a hosszú távú szociálpolitikai stratégiák kialakítása érdekében – a szolgáltatókkal egy adott időpontban kapcsolatba kerültek számát az ennél tágabb időtávban és társadalmi térben rászorult helyzetbe kerültek körétől (Bényei-Gurály-Győri-Mezei, 2003:9,11).⁷ Ennek megfelelően a hazai tipológia különbséget tesz „fedél nélküliek”, „effektív hajléktalanok”, „lakástalanok” és „otthontalanok” között. A legszűkebb csoport, a „fedél nélküliek közé tartoznak” azok, akik közterületen vagy nem lakhatásra szolgáló helyen éjszakáznak. A legátfogóbb kategóriaként az „otthontalanok” a „fedél nélküliek” mellett magában foglalja a tartós lakhatási lehetőséggel nem rendelkező „effektív hajléktalanokat”,⁸ a lakhatást szolgáló nem lakásban vagy jogi státusz nélkül lakásban élő „lakástalanokat”, illetve a családalapításra alkalmatlan lakásban élőket (Bényei-Gurály-Győri-Mezei, 2003:12).

A Hajléktalanellátó Szervezetek Európai Szövetsége által kidolgozott ún. ETHOS-tipológia az „otthontalanság” fogalmára épül, amely három dimenzióval határozza meg az „otthont” mint élethelyzetet: a megfelelő fizikai lakóhely, megfelelő társas tér és megfelelő tartózkodási jogcím alapján. A „fedélnélküliség”, a „lakástalanság”, a „bizonytalan lakáshelyzet” és az „elégtelen lakáskörülmény” képezi a tipológia fő elemeit, az otthontalanság meghatározott dimenzióiból kiindulva. A „fedél nélküli” kategória nagyjából megfeleltethető a magyar „fedél nélküliek” besorolásnak.

⁷ Bényei Zoltán - Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György: Tíz év után Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról - 1999. In: Győri Péter-Tatár Babett (szerk.): Otthontalanul... Tégy az emberért! Tíz év után 2., Menhely Alapítvány, BM-SZKI, 2003

⁸ Ide tartoznak a hajléktalanellátó intézmények is.

A „lakástalanok” alapvetően az intézményes fizikai vagy pénzügyi támogatásra rászorulókat jelenti, s nem tartalmazza a „fedél nélkülieket”. A „bizonytalan lakáshelyzetben” a magántulajdonú lakásban jogcím nélkül élők vagy erőszakkal fenyegetett lakókat jelöli. Az „elégtelen lakáskörülmény” végül a lakhatásra alkalmatlan építményeket, épületeket használó csoportokat és élethelyzeteket jelöli, függetlenül az ott tartózkodás jogcímétől.

Az adatfelvételek nehézségei

A magyarországi hajléktalanság és hajléktalan emberek szociológiai jellemzőiről három (longitudinális) adatfelvétel és ezek alapján készült különféle források szolgáltatnak adatokat. 1999. február 3-án indult el, először csak a budapesti hajléktalanokra kiterjedő, intézményi felmérés, amely a fővárosi hajléktalanszállókat és az utcai krízisszolgáltatást (tea- és ételosztást) igénybe vevők körét térképezte fel a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei⁹ (BMSZKI) és a Menhely Alapítvány¹⁰ együttműködésével:

„A hajléktalan emberek ellátásában résztvevő szociális szolgáltatások nem teljes körére terjed ki évenkénti kutatásunk: nem kérdezzük a nappali melegedőkben, az ingyenskonyhákban vagy a karitatív étkeztetéseknél, a gyerekes családok lakta átmeneti otthonokban stb.. Az említett 26 ezer ember közt nincsenek ott azok sem, akik két február 3-a között töltötték éjszakáikat kényszerűségből fedél nélkül, nincsenek ott azok sem, akik olyan településen hajléktalanok, melyekre kutatásunk még nem jutott el, s nincsenek köztük a rejtőzködő, vagy „láthatatlan hajléktalanok”, akiket nem értek el a segítő szolgálatok.”¹¹

Már a legelső felmérés¹² longitudinális adatgyűjtést tűzött ki célul a hajléktalan-ellátó szolgálatokkal kapcsolatba kerülő ügyfelek demográfiai adatainak, életkörülményeinek és a hajléktalanná válás körülményeinek dokumentálásával – többek között az ellátórendszer fejlesztése érdekében. A BMSZKI „Február Harmadika Munkacsoportja” által végzett kutatás az ezredforduló első évtizedében két részre bomlott, egyrészt folyamatosan zajlott a hajléktalanok éves február 3-ai előbb említett felmérése, másrészt kiegészült az érintettek 2005-ös, 2008-as háromévenkénti budapesti „népszámlálásával”, melyet a hajléktalanok KSH általi összeírása követett a 2011. évi országos népszámlálás során. A február 3-ai éves felmérésekről, illetve a „hajléktalan népszámlálásokról” a BMSZKI külön jelentéseket ad ki, továbbá előbbi adatokat is tartalmazó átfogó éves közpolitikai, intézményes-szabályozási összefoglalóval jelentkezik „Hajléktalanügyi országjelentés” címmel 2004 óta¹³, az egyéb témában releváns tanulmányok mellett.

A hajléktalan emberek száma

A 2011-es népszámlálás előzetes adatai alapján a nem lakásban élő népesség túlnyomó többsége, 235 ezer fő intézeti lakó, a fedél nélküli hajléktalan emberek és a lakás fogalmába nem sorolható ún. lakott egyéb lakóegységben élők száma pedig 17 ezer fő.¹⁴ A hajléktalanok számát valójában

9 A főváros legnagyobb szociális ellátó szervezete több mint 2000 férőhellyel. <http://www.bmszki.hu/>

10 Az 1989-ben létrejött civil alapítvány a BMSZKI-hoz hasonlóan szolgáltatás- és intézményi centrumként működik Budapesten. <http://www.menhely.hu/>

11 Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013

12 <http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/otthontalanul-10ev.doc#overlay-context=otthontalanul>

13 <http://www.bmszki.hu/hu/tanulmányok>

14 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepszelo2011.pdf>

nehéz kideríteni, hiszen még a BMSZKI „népszámlálásai” is csak meghatározott statisztikai eszközökkel tudják az eredményeket egész Budapestre nézve általánosítani, a február 3-ai éves felmérések pedig kifejezetten csak a hajléktalan-ellátórendszert igénybe vevőkre fókuszálnak. A 2014-es február 3-ai adatfelvétel során országosan összesen 10549 hajléktalant sikerült elérni, amely szám nagyjából megfeleltethető a 2011-es országos népszámlálás adatainak, hiszen Győri Péter szerint a hajléktalanok körülbelül 60%-át tudják elérni az általuk alkalmazott módszertan szerint.¹⁵

Az adatfelvételek hiányosságai nem kizárólag az alkalmazott „intézménycentrikus” megközelítésmódjából fakadnak (ti. az intézmények részvétele a felmérésekben önkéntes, csak az intézményrendszerrel adott időszakban kapcsolatban állókra terjed ki), hanem inherens korlátokból is. Alapvető probléma a vizsgálni kívánt populáció „elérhetősége”, a véletlen mintás adatfelvételeket címlisták, azaz lakóhely alapján készítik, ezzel szemben a hajléktalanokra éppen a folyamatos helyváltoztatás jellemző. A társadalmi probléma nehézkes mérésére, egyben a 2011-es országos népszámlálás alulbecslésére mutat rá az Országos Tisztifőorvosi Hivatal adata, mely szerint az ellátást folyamatosan igénybe vevő hajléktalanok száma csaknem 30 ezer volt 2010-ben. Simek Ágnes, a Magyar Falugészségügyi Tudományos Társaság elnökének becslése alapján pedig 2012-ben nagyjából százezer ember, vagyis a magyar lakosság 1%-a került kapcsolatba az ellátórendszerrel.¹⁶

A hajléktalan emberek szociológiai jellemzői

2014-ben az intézményrendszert tehát (szállókat, utcai ellátási formákat) minden eddiginél több, 10549 ember vette használatba.¹⁷ Az adatokat 77 település 257 szolgáltatója (összesen 308 szolgáltatóból) biztosította, ezek szerint Budapesten 4328, vidéki városokban 6131 hajléktalannal kerültek kapcsolatba. Míg Budapesten a válaszadók 81%-a lakott szálláson, ez az arány vidéken csak 61% volt, amely egyrészt a hajléktalan élethelyzetek eltérőségével, másrészt a budapesti intézményrendszer relatív fejlettségével egyaránt magyarázható. A Budapestet is magában foglaló 16 nagyobb városban található a válaszadók 82%-a.

A 2014-es eredmények fontos demográfia megállapításai közé tartozik, hogy a hajléktalanná válás az ötven évesnél idősebb generációkat fokozottan sújtja,¹⁸ jellemző az alacsony iskolázottság,¹⁹ utóbbi a gyenge munkaerőpiaci pozíción keresztül fokozottan hozzájárulhat a hajléktalanság fennmaradásához. Habár korábban kevésbé volt jellemző, 2014-ben a hajléktalan válaszadóknak már a 20-30%-át roma származásúnak tartotta a környezete.²⁰ A hajléktalanok romló szociális helyzetét és önellátó képességének csökkenését mutatja a válaszadók megélhetési forrásainak változása 2010-hez képest. Míg 2010-ben még a válaszadók 35%-a számolt be rendszeres vagy alkalmi munkáról, addig ez az arány 2014-re 28%-ra csökkent, ezzel párhuzamosan nőtt az állami szolgáltatásoktól való függőség, melynek új elemeként a közmunka immár az érintettek 8%-a számára jelentett bevételi lehetőséget.

¹⁵ http://hvg.hu/itthon/20120404_hajlektalanok_menhely

¹⁶ <http://www.hir24.hu/belfold/2012/09/28/szazezer-hajlektalan-el-magyarorszagon/>

¹⁷ http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/f-3-2014-sajto-tervezet2-uj_adatokkal.ppt

¹⁸ „Tíz hajléktalan ember közül hat elmúlt ötven éves 2014 februárjában”

¹⁹ „Tíz hajléktalan ember közül öt legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzett el 2014 februárjában”

²⁰ „Tíz hajléktalan ember közül kettőt-hármat a környezete cigánynak tart 2014 februárjában”

A szociális ellátórendszer átalakítása ugyanakkor felemás pozitívumot is felmutat, hiszen a legrosszabb jövedelmi helyzettel rendelkezők (gyűjtögetésből, kukázásból, koldulásból és mások segítségével élők) aránya 2014-re 45%-ról 36%-ra csökkent. Azt csak találgatni lehet, hogy mennyiben játszott ebben szerepet pl. a tömeges közmunkarendszer elindítása, és mennyiben a hajléktalanság kriminalizációja, amely bizonyos közterületi viselkedésformákat visszaszorított, illetve megváltoztathatta az ellátórendszert igénybe vevők összetételét.

A hajléktalanok családi állapotáról részletesebb információkat a 2013-as felmérés szolgáltat, noha az erre vonatkozó kérdéseket, megbízhatatlanságuk okán, általában mellőzni szokták (Győri, 2013:14).²¹ Vidéken és Budapesten egyaránt az érintettek 40-40% körüli aránya számolt be nőtlen/hajadon, illetve elvált családi állapotról. A hajléktalanok több mint fele egyedül él; leginkább a menedékhelyeken élők magányosak 80%-os aránnyal, míg a közterületen élők csupán 37%-a egyedülálló. A lakhatás módja Győri Péter szerint egyértelműen összefügg a társassággal, az intézményrendszerben nehezebb az együttélési formák fenntartása, közterületen pedig nemcsak könnyebb az élettársi kötelékek kialakítása, hanem a kapcsolat hozzájárulhat a túléléshez (Győri, 2013:17). A nők és férfiak között markáns különbség tapasztalható a családi állapotot tekintve, a nőknek csak 58%-a nem rendelkezik élettárral, míg ez az arány a férfiak esetében eléri a 85%-ot. Ezzel együtt sem igaz, hogy a férfiak hajléktalanságának fő oka a válás lenne, mivel a hajléktalan férfiak 39%-a soha nem házasodott meg korábban. A nők körében ezzel szemben kétszer annyian vannak a még házas családi állapottal rendelkezők, és háromszoros az özvegyek aránya.

A hajléktalanok jövőbeni perspektíváiról a 2013-as Hajléktalanügyi országjelentésben²² található adatok szerint a megkérdezett hajléktalan emberek 41%-ának nincs elképzelése arról, hogy hol fog lakni egy év múlva. A válaszadók 20%-a úgy ítéli meg, hogy soha többé nem fog lakásban élni, csak 37% hisz abban, hogy a későbbiekben ismét lakáshoz jut valamilyen formában. A jövőbeni jövedelemre vonatkozóan hasonlóan alakulnak a várakozások, a hajléktalanok 30%-a szerint soha többet nem lesz már rendszeres munkából származó jövedelmük. A jövedelmi és lakhatási elképzelések azonban pozitív összefüggést mutatnak, a rendszeres munkajövedelmet elképzelhetőnek tartó válaszadók 69%-a bízik a jövőbeni lakáshoz jutásban (Győri, 2014:73).

Ahogy már említettük, viszonylag „új keletű” fejleménynek számít a romák megjelenése hajléktalanok körében. A kutatóknak az ezredfordulón tűnt fel először a jelenség, hiszen a rendszerváltás legnagyobb vesztesei közé tartozó cigányság közösségi összetartása sokáig megakadályozta a tömeges hajléktalanságot (Győri, 100)²³ – gondoljunk bármit az egyébként rendelkezésre álló lakhatás minőségéről. Budapesten folyamatosan nőtt a roma származású hajléktalanok aránya, 2004 és 2009 között az arányszám 19%-ról 26%-ra változott. Legújabb fejleményként az egyébként demográfiailag elöregedő hajléktalan populáció fiatal generációira jellemző az „új” roma hajléktalanság megjelenése: a 20-29 év közötti érintettek 44%-a tekinthető roma származásúnak.²⁴

21 Győri Péter: A Budapesten élő hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, In: : Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013

22 <http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/vegso-orszagjelentés2013-szallitasra.pdf>

23 Győri Péter: „Cigány” – „nem-cigány” hajléktalanok In: : Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013

24 A roma származás megítélése alapvetően a környezet megítélését tükrözi.

Longitudinális folyamatok

A hajléktalanok nehezen megbecsülhető számánál célravezetőbb áttekinteni az adatsorok időbeli dinamikáját és a változás lehetséges okait. A hajléktalanná válás, az alapvető életségfeltételeket érintő lecsúszás magas fokú társadalmi esélyére, negatív mobilitásra utal az a tény, hogy a 2014-ben elért válaszadók 40%-a 2013-ban még nem volt hajléktalan. 2013-hoz képest a legnagyobb mértékben a vidéken fedél nélkül, azaz közterületen élők, Budapesten pedig a szállón lakók száma növekedett. A legelesettebb közterületen élő emberek száma ellentétes tendenciát mutat, Budapesten „hullámzóan csökkent”, vidéken „hullámzóan nőtt” az adatfelvételbe bekerültek száma, nyilván összefüggésben az ellátórendszer területi egyenlőtlenségeivel.

Közterületen élő fedél nélküliek száma (forrás: BMSZKI, Political Capital gyűjtés)							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Budapest	1 189	1 360	1 252	1 150	876	1 057	836
Vidéki városok	1 376	1 502	1 816	1 720	1 463	2 030	2 395
Összesen	2 565	2 862	3 068	2 870	2 339	3 087	3 231

A vidéken tapasztalható folyamat azért is aggasztó, mivel 2014-ben már a fedél nélküliek háromnegyede élt vidéken. Az elmúlt három évben a Budapest által meghatározott közép-magyarországi régió mellett minden más régióban egyaránt nőtt a válaszadó hajléktalanok száma. A 15 legnagyobb vidéki város közül 2009 óta Szegeden, Pécsen, Debrecenben, Szolnokon, Nyíregyházán, Miskolcon, Székesfehérváron, Tatabányán, Veszprémben, Győrben, Szombathelyen, Zalaegerszegen nőtt a hajléktalanok száma, s csupán Kecskeméten, Dunaújvárosban és Nagykanizsán láthatunk csökkenést.

A kutatók megjegyzik, hogy ezzel együtt is „csak a jéghegy csúcsát” reprezentálja az adatfelvétel, hiszen egyrészt az elmúlt öt évet felölelő adatbázis alapján legalább 48 ezer, családtagokkal együtt legalább 100 ezer ember került az ellátórendszer látókörébe, ráadásul a kisebb vidéki településeken utcai szolgálat egyáltalán nem működik – így a közterületi hajléktalanság mérésére egyáltalán nem kerülhetett sor. Még hosszabb időtávban, az 1999-2009-es időszakról csak Budapestről áll rendelkezésre összehasonlítható adatsor²⁵, az ebből levont következtetéseket Győri Péter foglalja össze „Amit tudunk – 10 év” című tanulmányában.²⁶ A tanulmány legfőbb megállapításai a következők:

- A fővárosi hajléktalanokat érintő egyik legnagyobb változás, hogy 10%-ról 24%-ra nőtt a közterületen élők aránya.
- A hajléktalanok átlagos életkora egyre magasabb, azaz a hajléktalan élethelyzetből való kikerülés esélye egyre inkább csökken.

²⁵ Tizenegy adatfelvétel.

²⁶ Győri Péter: Amit tudunk – 10 év, In: Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013 http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/valtozo_es_valtozatlan_othontalanul_9.pdf#overlay-context=kiadvanyaink-1

- A budapesti hajléktalanok zömét férfiak teszik ki, a 20% női hajléktalan viszont fele részben fedél nélküli, közterületen élő, míg a budapesti férfiak többsége szállókon lakik.
- Az iskolai végzettséget tekintve fokozatosan romlott a hajléktalanok összetétele, leginkább a 8 általánossal sem rendelkezők, illetve az ipari végzettségűek aránya nőtt meg, ezzel szemben a középfokú és magasabb végzettségűek aránya folyamatos, enyhe csökkenést mutat.

A hajléktalanok munkaerőpiaci helyzete a munkaképességet tekintve alig változott 10 év alatt, a budapesti hajléktalanoknak fele tekinti magát munkaképesnek, ezen belül markáns különbséget mutat a hajléktalan élethelyzet. Míg a hajléktalanszállón élőknek csak 50-55%-a alkalmas munkára, addig a fedél nélküliek 60-70%-ban munkaképesek, amely összefüggésbe hozható egyrészt az intézményrendszerre való tényleges fizikai és lelki rászorultsággal, másrészt az intézményrendszertől való függetlenebb élet nagyobb autonómiájával, cselekvőképességével.

A munkához jutás lehetősége egyértelműen romlott az évtized második felében, a budapesti hajléktalanok körében 2006-ig folyamatosan nőtt a munkabérből élők aránya, elérve az 57%-ot, ezután bő egy év alatt 40% alá csökkent az arányszám. A legrosszabb perspektívákkal az utcán lakó fedél nélküliek rendelkeznek, akik közül a korábbi 60% helyett kevesebb mint 30% számolt be munkajövedelemről, a munkaképesség magasabb szintje ellenére.

Az időszak egyértelműen pozitív tendenciája általános jövedelmi téren mutatható ki: 2009-re 20%-ról 5%-ra csökkent a semmilyen jövedelemmel nem rendelkezők aránya, amely az ellátórendszer folyamatos kapacitásbővülésével magyarázható. Ezt az adatot mégis, két okból is fenntartásokkal kell kezelni. Egyrészt Budapesten messze a legfejlettebb az ellátórendszer, másrészt az adatfelvételbe az utcai szolgálatokkal valamilyen kapcsolatot fenntartó egyének kerültek be a legnagyobb eséllyel. Ebből tehát kevésbé lehet következtetni az ellátást igénybe nem vevők életkörülményeire. A hajléktalanszállókon lakók körében jellemzően magasabb a jövedelemmel rendelkezők aránya a fedél nélküliekhez képest, ezzel együtt is időbeli jövedelmi kiegyenlítődés tapasztalható a két csoport között, csupán 4-6% közötti jövedelem nélküli hajléktalanról beszélhetünk a szállókon vagy az utcán.

A hajléktalanná válás idejét tekintve szomorú fejlemény a hosszú távú hajléktalanság kialakulása és meghatározóvá válása Budapesten. Míg az egy éven belül hajléktalanná válók aránya konstansnak tekinthető, kb. 15%-ot tesz ki, addig a legalább tíz éve hajléktalanok aránya, különösen a fedél nélkül élők körében, 12%-ról 34%-ra nőtt.

A hosszú távú hajléktalanság ráadásul romló életkörülményekkel is párosult, mivel a fedél nélkül élők aránya 2009-re 24%-ra nőtt az 1999-es 10%-ról. A hajléktalan lakhatásban bekövetkezett radikális változás szólhat az intézményrendszer hiányosságairól ugyanúgy, mint a hajléktalanság „kultúrájának” kialakulásáról – az emberek egyre jobban képesek ellátni hosszú távon is önmagukat pl. saját konyhók építésével vagy a lakókörnyezet adottságainak jobb kihasználásával. A sikeresebb alkalmazkodás árnyoldala a fent említett kilátástalan, hosszú távú hajléktalanság élethelyzete lehet, amely egyszerűen nem ösztönzi az embereket az ellátórendszerrel való szorosabb kapcsolattartásra, a tényleges kivezető utak hiánya miatt.

A hajléktalanná válás fő okaiként a megkérdezettek első helyen a „személyi konfliktusokat”, második helyen pedig a „gazdasági okokat”, munkahelyi és lakhatási problémákat jelölték meg. A válaszadók által megjelölt okokat azonban nem szabad összekeverni a jelenség tényleges okaival, hiszen azok az egész társadalmat érintő, egyéni életsorsoktól relatíve független feltételeket jelentenek, illetve az egyéni életutakban bekövetkező törések is csak általános társadalmi mechanizmusokon keresztül fejtik ki hajléktalanságot eredményező hatásukat.

Társadalmi okok és következmények

A hajléktalanság jelenségének strukturális okai közé tartoznak a rendszerváltással összefüggő, korábban említett társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység. Ezek közül kiemelendő a nyitott munkaerőpiac, az átalakuló foglalkozásszerkezet és az új munkahelyi pozíciókhoz szükséges készségek, végzettségek. A makrostrukturális okok második csoportjába a lakáspolitikai, az állami bérlakásrendszer és a munkásszállók megszűnése tartozik. Az okok harmadik csoportjába pedig a foglalkoztatottság rohamos leépülését kompenzálni képtelen szociális ellátórendszer hiányosságai sorolhatók. A hajléktalanság személyes okai közé tipikusan a diszfunkcionális, csonka családi háttér tartozik a szülők válásával vagy halálával, melynek érzelmi és sokszor anyagi szegénységéből egyaránt korán menekülni igyekeznek az érintettek (Breitner-Gurály-Győri, 2002).²⁷ A későbbiekben a családi háttér a megfelelő viselkedési minták, a végzettség hiányával találkozik a makrotársadalmi hátrányokkal, különféle kompenzációs deviáns viselkedésformákat, például alkoholizmust vagy drogfüggőséget eredményezve.

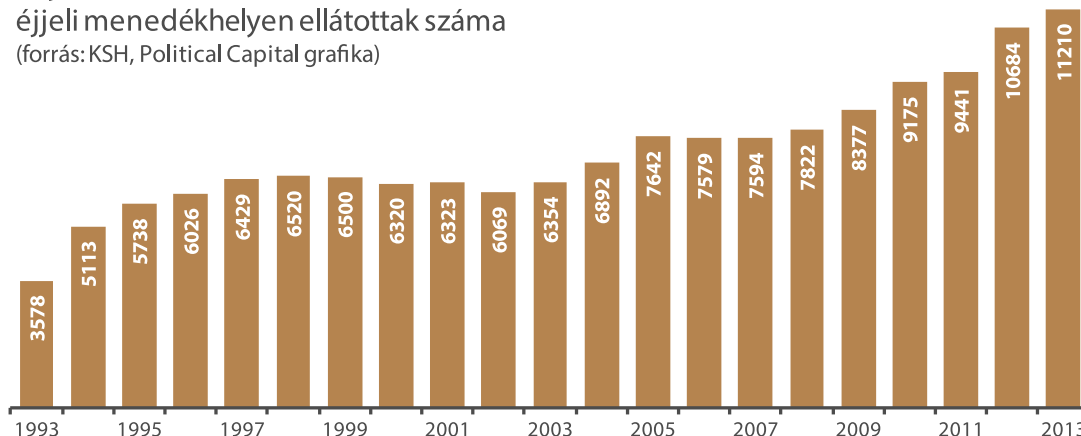
A hosszú távú tendenciákból kiolvasható emellett a már kialakult jelenség sajátos „önmozgása”, egy viszonylagos demográfiai állandóság. Győri Péter szavaival „(...) a hajléktalan népesség 1/5-ét alkotják a nők, 4/5-ét a férfiak. A hajléktalanok 3/4-e egyedül él, 1/4-e családtaggal (élettárssal), vagy csoportban, „bandával”. Miközben a hajléktalanok legnépesebb csoportját folyamatosan a középkorúak alkotják, lassú elöregedés körvonalazódik a teljes korösszetételét illetően.”²⁸ A hajléktalanná válás időpontjából, a válaszadók korábbi életkörülményeiből azonban a hajléktalanságot újratermelő társadalmi mechanizmusok vagy okok változására is következtethetünk. A KSH alábbi grafikonja is alátámasztja, hogy a hajléktalanok élethelyzetében a rendszerváltás okozta sokkot követően a kétezres évek első évtizedének közepén és végén állt be alapvető változás.

Győri szerint a jövedelmet tekintve a hajléktalanok munkaerő-piaci lehetőségei 1999 és 2006 között stagnálást vagy enyhe javulást mutattak, ezt követően a 2006-os konvergenciaprogram és a 2008-ban kirobbant gazdasági válság okozott komoly megrázkódtatást, az érintettek további „tömeges elnyomorodását” eredményezve. A válság egyaránt hatott a hajléktalanok csökkenő önellátó képességére és a megnövekedett igényekkel szembesülő, szűkülő forrásokkal rendelkező ellátórendszerre. A rászoruló iskolai végzettség szerinti összetételének romlása, a tartósan hajléktalanok arányának növekedése, a roma származásúak megjelenése a hajléktalanok körében stb. a jelenséget újratermelő társadalmi folyamatok fundamentális változására utalnak.

²⁷ Breitner Péter-Gurály Zoltán- Győri Péter: Kérdések és válaszok a hajléktalanságról, Menhely Alapítvány, 2002

²⁸ Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013

Hajléktalanok otthonában, szálláson,
éjjeli menedékhelyen ellátottak száma
(forrás: KSH, Political Capital grafika)

A szakértő által leírt változás lényege, hogy a rendszerváltás „sérülékeny egzisztenciájú” csoportjait felváltják az elmúlt húsz év mélyszegénységéből érkező olyan rétegek, melyeknek a rendszerváltás veszteseivel szemben soha nem is volt igazán egzisztenciája a saját tulajdonú lakást, megélhetést és családot tekintve. A politikai berendezkedés egyenlőtlenségi mechanizmusai pedig új lendületet kaptak a 2008-as gazdasági válsággal és az arra épülő 2010-es intézményes politikai válasszal, amely a hajléktalanság norma- és értékelvű szankcionálására is törekszik. Misetics Bálint értelmezésében a tömeges utcai hajléktalanság a politikai intézményrendszer és politikai hatalom legitimációs válságához vezet, és ennek megelőzésére hivatottak a hajléktalanokat érintő kriminalizációs törekvések. Mindez azonban szociálpolitikai ördögi körhöz vezet: a rendszerváltás óta hiányzó átfogó szociális lakáspolitikai miatt a hajléktalanság újratermelődését hatékonyan megakadályozni képtelen szociális ellátórendszer állandó legitimációs veszélyt jelent a politikai rendszer számára, ami életre hívja a politikai hatalom kriminalizációs törekvését, amit igazolni kell a hajléktalan emberek dehumanizálásával. Ez éppen az érdemi szociálpolitikai kezdeményezéseket, magát a jóléti diskurzust és ezáltal a probléma hatékony kezelését lehetetleníti el (Misetics, 2010:33-39).²⁹ Ez azonban már átvezet a hajléktalanság politikai kezelésének kérdéséhez.

²⁹ Misetics Bálint: Otthontalan, csupa-csősz világ. Hajléktalanság és kriminalizáció Magyarországon, Replika 71, 2010/2. szám - <http://www.replika.hu/replika/71>

A hajléktalanság kérdésének politikai kezelése

Hatalmpolitikai környezet

A mai Magyarországon egy társadalmi és politikai probléma sem elemezhető a sajátos hatalmi szerkezet figyelembevétel nélkül. A baloldal összeomlásának eredményeként 2010-ben kétharmados parlamenti többséget szerzett a Fidesz-KDNP, így egyetlen politikai erő birtokába került az alkotmányozó hatalom. A kormányoldal maximálisan ki is használta ezt a helyzetet, új Alaptörvényt fogadott el, fokozatosan leépítette a jogállamiság érvényesülését biztosító fékek és ellensúlyok rendszerét, pártpolitikai befolyás alá vonta, korlátozta és ezzel jelentéktelenné tette azokat az intézményeket, amelyek a kormány hatalmának keretek között tartására és ellenőrzésére szolgálnak.

Mindez a hajléktalanság ügyének szempontjából azért lényeges, mert a hajléktalan emberek kriminalizációjának kérdése és az ezzel kapcsolatos jogalkotás e folyamat részeként szerepelt az elmúlt években a politikai nyilvánosság napirendjén. A hajléktalansággal kapcsolatos újszabályozás a jogállam leépítésének egyik fontos szimbólumává vált. A kérdés körül lezajlott politikai vita pedig így értelemszerűen túllépett a hajléktalan emberek ügyén, ők maguk egy hatalmpolitikai küzdelem tárgyává váltak. Miközben a politikai szereplők látszólag velük foglalkoztak, elsősorban a politikai rendszer átalakulására figyeltek.

A folyamat 2010 őszén kezdődött az építési törvény módosításával. Ez lehetővé tette, hogy a helyi önkormányzatok a korábbinál szigorúbban szabályozhassák a közterület nem rendeltetésszerű használatát. A törvényi indoklásban a módosítás egyik céljaként jelölte a jogalkotó, hogy az önkormányzatok felhatalmazást kapjanak a hajléktalan emberek kitiltására a közterületekről. Ezt követően 2011 őszén módosították a szabálysértési törvényt, így elzárással vagy 150 ezer forintig terjedő pénzbírsággal lettek sújthatók azok, akik ismételten megszegik az „életvitelszerű közterületen tartózkodást” tiltó önkormányzati rendeletet. Ennek az évnek a végén pedig megszületett az új szabálysértési törvény is, amely már az egész ország területén megteremtette a hajléktalan emberek büntethetőségének jogalapját.

Szabó Máté, az állampolgári jogok akkori országgyűlési biztosa azonban beadvánnyal fordult az Alkotmánybírósághoz (AB), a testület pedig 2012 őszén megsemmisítette a szabálysértési törvénynek azt a rendelkezését, amely szabálysértéssé minősítette a közterület életvitelszerű lakhatásra való használatát. Az AB megállapította, hogy sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevételére való ösztönzése nem tekinthető olyan alkotmányos indoknak, amely megalapozná a hajléktalanok közterületen élésének szabálysértéssé nyilvánítását, és ezáltal az emberi méltóság védelmének felülírását. (Az AB határozatához négy, a második Orbán-kormány idején kinevezett alkotmánybíró, Balsai István, volt MDF-es, majd fideszes parlamenti képviselő, Pokol Béla, volt FKgP-s parlamenti képviselő, Dienes-Oehm Egon és Szívós Mária fűzött különvéleményt.)

Ezután Orbán Viktor miniszterelnök 2012 december elején a parlamentben jelentette be, hogy nemzeti konzultációba kezd a megyei jogú városokban azért, hogy kikérje az ott lakók álláspontját a hajléktalankérdésről. A kormányfő ésszerűtlennek nevezte az AB döntését, és kijelentette: ha az lesz a konzultáció eredménye, hogy a vélemények többsége eltér az AB állásfoglalásától, úgy a kormányzat olyan indítványokat terjeszt a parlament elé, amelyek jogszerűen lehetővé teszik, hogy a többség akarata érvényesüljön ebben az ügyben.

„Ki kell mondani olyan alkotmányos elveket, akár az alkotmányban”, amelyek lehetővé teszik, hogy az önkormányzatok úgy dönthessenek: közterületeiken ne élhessenek életvitelszerűen hajléktalanok.” (Orbán Viktor, 2012. december 4.)

A konzultáció terve ellen sokan tiltakoztak, köztük az ellenzéki pártok is, Szabó Máté ombudsman pedig egyértelművé tette: a konzultáció nem alkalmas arra, hogy egy ilyen összetett kérdésben komoly jogi következményekkel járó döntéseket megalapozzon. Az országgyűlési biztos ezért a hajléktalansággal kapcsolatos társadalmi konzultáció tervének átgondolását kérte. A konzultáció végül el is maradt, a Népszabadság kérdésére³⁰ a kormányfő sajtófőnöke később azt kommunikálta, hogy az polgármesteri konzultációként zajlott le, amelyen az álláspontok teljesen egybevágtak.

A kérdés lezárását végül az jelentette, hogy 2013 márciusában jelentős hazai és nemzetközi tiltakozás ellenére elfogadták az új Alaptörvény negyedik módosítását, amellyel az alkotmány részévé tették az AB által korábban megsemmisített rendelkezések nagy részét. A módosítás értelmében a közterületen lakást a közrend, a közbiztonság, a közegészség és a kulturális értékek védelme érdekében megtilthatja jogszabály. A hajléktalanság rendészeti kérdéssé degradálásán túl ez egyben azt is nyilvánvalóvá tette, hogy gyakorlatilag minden kontroll megszűnt a kétharmados parlamenti többséget birtokló kormányoldal felett. Ha pedig egy kétharmados többséggel rendelkező politikai erő mozgásterének nincs határa, akkor az állampolgárok kiszolgáltatottakká válnak a hatalom gyakorlóival szemben, miközben a kontroll nélküli hatalom nem józan belátásra és nem mértéktartásra ösztönöz. Mindennek vált tehát jelképévé a hajléktalanság kriminalizációja, amire innentől kezdve nyilvánvalóan nem lehet tisztán szakmai alapon megközelíthető, közpolitikai problémaként tekinteni.

Pártpolitikai környezet

Az elmúlt években a pártok hajléktalansággal kapcsolatos álláspontját egyfelől a fentiekben ismertetett alkotmányozási folyamat határozta meg. Ebből a szempontból a kormányoldal és az ellenzéki pártok álltak egymással szemben. Másfelől viszont régtől fogva az ideológiai alapállás és a bal-jobb törésvonal mentén való elhelyezkedés jelenik meg a pártok egymással vitatkozó nyilatkozataiban és programjaiban. Ennek megfelelően a témában rendre két fő kérdést tesznek látványossá a pártok. Az egyik – az alkotmányozási vitával is összefüggésben – az, hogy elsősorban rendészeti vagy szociális eszközökkel kell-e kezelni a hajléktalanságot. A másik pedig ehhez kapcsolódóan az, hogy kinek a joga előbbre való: a hajléktalan kisebbségé, vagy a hajléktalan emberek által úgymond zavart többségi társadalomé.

³⁰ http://nol.hu/belfold/20130323-leszukitett_nemzeti_konzultacio-1375237

A jobboldali pártok, a Fidesz-KDNP és a Jobbik természetesen a rendészeti szempontokat és a többség jogát hangsúlyozzák, a baloldali pártok pedig a kisebbség jogai mellett igyekeznek kiállni és a szociálpolitikai eszközöket tartják elsődlegesnek. Meg kell jegyezni azonban, hogy utóbbiak körében az MSZP kommunikációja és a gyakorlat időnként elválik egymástól, ami korábban a párt kormányzása során, illetve egyes polgármestereik tevékenységében is megfigyelhető volt.

Az egyes pártokat tekintve, a Fidesz hatalmpolitikai rendszerének alapköve a centrális erőter koncepciója, amely szerint a domináns kormányzó párt képviseli a mérsékelt társadalmi közeget a szélsőségekkel szemben. Bár a Fidesz lényegében minden ügyet e stratégia alá igyekszik begyömöszölni, a hajléktalankérdés az egyik olyan ügy, amelynek vonatkozásában ez látványosan nem sikerült. A kormányzó erő ugyanis a pártpolitika szintjén a legszélsőségesebb álláspontot foglalja el a témában. Politikusaik jellemző nyilatkozatai, parlamenti megszólalásai szinte kizárólag a rendészeti szempontokra és a kriminalizáció igazolására törekszenek.

„A munkát megvető réteget munkára fogjuk szoktatni, a közterületeket megtisztítjuk a koldusoktól és az ország hangulatát rontó személyektől.” (Pintér Sándor belügyminiszter, 2010. szeptember 3.)

„A hajléktalanság mint élethelyzet nem ok arra, hogy elviselhetetlenné tegyük a többi, nem hajléktalan ember életét.” (Orbán Viktor miniszterelnök, 2012. december 5.)

„Ugyanazok az emberek, ugyanazok a jogvédő szervezetek ugyanazok a liberális gondolatok, amelyek termelik a hajléktalanságot, azok felszólalnak, és kikérik ezt a hajléktalansági állapotot! (...) Az a liberális válási gyakorlat, ami Magyarországon gyökeret vert, az nem más, mint a családot szétverni szándékozó, a család létét megkérdőjelező jogvédő szervezetek, vajon nem azt szolgálják, hogy növekedjen a hajléktalanok száma. (...) Két alapvető emberi jog versenyez (...) az a védett érték, amikor a gyerekemmel, az unokámmal kimegyek a játszótérre, és nem tudok leülni a padra vagy nagyon nagy kockázatok árán tudok leülni a padra.” (Lukács Tamás, KDNP, országgyűlési képviselő, 2013. szeptember 13.)

Míg a pártok írásos programjai általában moderáltabb megfogalmazást használnak a szóbeli nyilatkozatoknál, a Fidesz esetében – aktuális írásos program hiányában – nem beszélhetünk ilyen mérséklő hatásról. A párt 2010-es programja még úgy fogalmazott: *„Egyszerre kell a legszegényebb, már lakhatásában is veszélyeztetett családoknak segíteni, a lecsúszóban lévő romló helyzetét kezelni és a középrétegek elszegényedését megállítani”*. 2014-ben már nem tett közzé írásos választási programot a párt, majd írásos kormányprogramot sem tett le az asztalra. Különbféle kormányzati dokumentumok ugyan születtek a hajléktalanság témájával kapcsolatban, ezek moderált szakpolitikai tartalma azonban nem jelenik meg a párt kommunikációjában.

A Fidesz álláspontjától igyekszik némi távolságot tartani a párt által támogatott főpolgármester. Tarlós István Zöld könyve³¹ hangsúlyozza, hogy a hajléktalanellátás nem pusztán rendészeti feladat, és a hajléktalan emberek tartós integrációja csak kormányzati segítséggel valósulhat meg.

31 <http://www.tarlosistvan.hu/feherkonyv/zoldkonyv.pdf>

Az anyag azt is leírja, hogy a hajléktalanellátást civil szervezetek segítségével oldják meg, és ezek koordinálását két ernyőszervezetre bízta a 2011-ben elfogadott új hajléktalankoncepció, amelynek megfelelően a Magyar Máltai Szeretetszolgálat a budai, míg a Menhely Alapítvány a pesti oldalon szervezi, irányítja és ellenőrzi a munkát. Ugyanakkor persze Tarlós is igyekszik elhelyezni magát az ideológiai térben, a Zöld könyve megfogalmazása szerint: „Két kérdést mindig gondosan kikerülnek azok, akik kizárólag szociális problémának tekintik a hajléktalanok ügyét. Egyrészt minden hajléktalant egy kalap alá vesznek, tekintet nélkül arra, milyen okból vált fedél nélkülivé”. Másrészt a dokumentum szerint „nem fogadható el a munkavégzés tekintetében az a felfogás, hogy a hajléktalan számára társadalmi gondoskodást várnak el, de közben a hajléktalan nem hajlandó dolgozni akkor sem, ha tökéletesen munkaképes.” A főpolgármester úgy véli, tévednek, akik azt gondolják, hogy a hajléktalan emberek „megkérdőjelezhető szabályosságú” lakáshoz juttatásával minden probléma megoldódik.

„Az, hogy kriminalizálni kell a hajléktalankérdést, az én fejemben meg se fordul. (...) Ha úgy teszik fel a kérdést, hogy helyeslik-e, ha kitiltják, üldözik a hajléktalanokat, arra én is azt mondanám, hogy nem helyes, de nem ez történik. (...) Nem lesz túl szigorú ez a rendelet, nagyjából arra koncentrálunk, hogy a 29 legforgalmasabb aluljáróban, játszótereken, gyermekintézmények közelében ne lehessen ezt a »foglalkozást« űzni.” (Tarlós István főpolgármester, 2013. november 13.)

A baloldali ellenzéki pártok mindegyike azt tartotta a fő problémának az elmúlt években, hogy a kormány szegényellenes, hogy a segítségnyújtás helyett üldözi a hajléktalan embereket, hogy csökkent a lakhatás biztonsága és a szociális háló védőereje. Az MSZP, a DK, az Együtt-PM és az LMP írásos programjait monitorozta és elemezte³² a hajléktalankérdéssel folyamatosan foglalkozó A Város Mindenkié Csoport is. Eszerint a baloldal pártjai egyaránt leszögezték, hogy a hajléktalan emberek hatósági üldözése helyett a hajléktalanság visszaszorítására van szükség, ugyanakkor programjai ezen túlmenően kevés konkrét javaslatot tartalmaztak.

A civilek joggal állapították meg, hogy bár az MSZP elvileg ellenzi a közterületen élők büntetését, 2013-ban Tóth József, a XIII. kerület MSZP-s polgármestere lényegében az egész kerületben büntethetővé tette a hajléktalanságot. A hajléktalanellátásban napi szinten résztvevők szerint a szocialista vezetésű önkormányzatok – a párt központi kommunikációjának ellentmondva – gyakran éltek és élnek a hajléktalanság kriminalizálásának eszközével. Úgy tűnik tehát, hogy a rövidtávú pártpolitikai érdek felülírja az elvi álláspontot. Az MSZP esetében a civilek azt is szóvá teszik, hogy noha a párt programja problémaként állapítja meg, hogy évről évre csökken a hajléktalanellátó intézmények állami normatívájának a reálértéke, azt elfelejtik hozzátenni, hogy a szocialista kormányzás idején is ugyanez volt a helyzet. Az MSZP programjában ugyanakkor pozitívan értékeli, hogy a párt hangsúlyozza az ellátórendszer átalakításának szükségességét oly módon, hogy az segítse a hajléktalanságból való tartós kikerülést. Hiányoznak azonban a konkrét javaslatok és vállalások.

³² <http://avarosmindenkie.blog.hu/>

„Elfogadhatatlan, az alapvető emberi jogokba ütközik és a minimális emberességet is nélkülözi a hajléktalanság büntetése.” (Göncz Kinga, MSZP, 2013. október 2.)

„Egyetértünk az Alkotmánybírósággal: a hajléktalanság szociális probléma, ezért azt a szociális ellátórendszerben kell kezelni, nem pedig büntetéssel. Nagyobb erőfeszítéseket kell tenni a lecsúszás megakadályozására, a szociális ellátás fejlesztésére és a hajléktalanok társadalomba való visszavezetésére is.” (Komássy Ákos, MSZP, 2012. november 14.)

Az AVM szakmai értékelése szerint az Együtt-PM választási programja a lakhatáshoz való jog kapcsán ugyan nem beszélt annak alkotmányban való rögzítéséről, de fontos elköteleződést jelez, hogy a párt a gyermekes családok körében vállalást tesz annak gyakorlati érvényesítésére. Ennek megvalósítását egyrészt a közösségi lakásszektor kiszélesítésével, másrészt a családok átmeneti otthona intézményeinek megerősítésével képzelik el. A támogatásokat úgy alakítanák át, hogy az valóban a rászorulókat támogassa. Ezzel tulajdonképpen kritikát fogalmaznak meg az elmúlt időszak lakáspolitikájával kapcsolatban, amely jóval több forrást fordított a tehetősebb rétegek, mint a rászorulók lakhatásának támogatására.

„A hajléktalanság ellen rendőrökkel küzdeni nem csak embertelen, de ostobaság is, mert ezzel olyan rendőri erőket kötnek le, amelyeknek a bűnözőket kellene üldözniük.” (Doroszló Dávid, PM, 2013. december 10.)

A leginkább az Együtt-PM-hez kötődő Falus Ferenc főpolgármester-jelölti programja ugyancsak azt hangsúlyozza, hogy rendészeti probléma helyett szociális kérdésként tekint a hajléktalanságra. A tünetek hatósági eszközökkel történő kezelése helyett a probléma gyökereire való koncentrációt ígér. A program³³ úgy fogalmaz: *„Első lépésben egy olyan megelőző, jelzőrendszert kell kiépítenünk, amely megakadályozza, hogy tömegével kerüljenek emberek, családok az utcára. Ennek érdekében meg kell erősítenünk a veszélyeztetett társadalmi csoportok lecsúszását meggátoló szociális hálót. A hajléktalan-ellátásban pedig meg kell erősítenünk azon ellátási formákat, amelyek túlnyúlnak a hagyományos intézményi keretek között nyújtott ellátási formákon, és kiemelt figyelmet fordítanak arra, hogy az utcán élők is megfelelő ellátásban, gondozásban részesüljenek (pl: utcai szociális munka).”*

„Megelőzni és nem büntetni kell a hajléktalanságot, a város szélén lévő hajléktalantáborok helyett szállókat kell építeni” (Falus Ferenc, 2014. szeptember 5.)

Az AVM kritikája megjegyzi, hogy a DK programja nem tesz említést a lakhatáshoz való jogról, ahogyan a hajléktalanságból vagy a bizonytalan lakhatásból kivezető megoldásokról sem. A civilek szerint összességében, bár vannak értékes javaslatok a DK programjában, a párt túl nagy hangsúlyt helyez a lakások építésére és felújítására, nagyrészt figyelmen kívül hagyva, hogy az segít-e a lakhatás szempontjából legkiszolgáltatottabb helyzetben lévőknek. Ezen túl, a DK lakáspolitikai javaslatai alkalmanként a hozzáértés hiányáról árulkodnak, és egy szót sem írnak a hajléktalanság problémájáról. A párt nyilatkozatai ugyanakkor ehhez képest markáns véleményt fogalmaznak meg, és a DK-s képviselők többnyire helyi szinten is szembehelyezkednek a kormány kriminalizációs törekvéseivel.

³³ <http://www.velemenyszabadsag.hu/>

„A hajléktalanok kitiltásával nem lesz nagyobb rend a városban, ugyanakkor több ezer ember marad a lakhatás, a megélhetés minimális lehetősége nélkül.” (Arató Gergely, DK, 2013. november 15.)

A baloldali ellenzéki pártok közül az LMP az egyetlen, amelynél hangsúlyosan jelenik meg a lakhatás, mint alapjog követelése. Ez a párt 2010-es és 2014-es programjában is szerepelt. Az LMP úgy fogalmaz: a hajléktalan személyek kriminalizálása és büntetése helyett a hajléktalanságból kivezető utakat kell megtalálni.

Ehhez három összekapcsolódó elemre van szerintük szükség: szociális rehabilitáció, tartós lakhatási lehetőség bérlakásokban és munkalehetőség. A párt kiemeli, hogy minden lakhatásában veszélyeztetett személy számára egyenes irányt kell kiépíteni legalább a munkásszállószintű ellátást biztosító állami-önkormányzati szociális bérlakások, de még inkább a közösségi bérlakásszektor irányába. Ez utóbbi szempont kapcsán megjegyzendő, hogy az MSZP, a DK, az LMP és az Együtt-PM javaslataiban egyaránt szerepel az üresen álló lakások bérlakásként történő felhasználásának ösztönzése.

„A Fidesznek szégyellnie kellene magát a javaslat miatt. A javaslat egyrészt megalázza a hajléktalanokat, másrészt viszont nem oldja meg a problémát. Az LMP szerint a megoldás érdekében egy jól működő szociális bérlakás-programot kellene indítani.” (Schiffer András, LMP, 2013. szeptember 11.)

„Az, hogy a gödörben lévőket visszarugdossák, nem megoldás senki számára” (Vágó Gábor, LMP, 2013. november 14.)

A Jobbikkal kapcsolatban érdekesség, hogy az AVM elvi okokból elutasította a párt programjának elemzését. E tanulmány szerzői azonban érdemes megjegyezni, hogy – ahogy már fentebb utaltunk rá – a Jobbik valójában nem képvisel szélsőségesebb álláspontot a hajléktalankérdésben, mint a Fidesz. Sőt, a párt – egyes jobbikos politikusok megszólalásaihoz képest – „radikálisan” mérsékelt hangvételű írásos programja a hajléktalankérdés méltányos megoldását ígéri. Hangsúlyozzák, hogy „a helyzet kriminalizálásával nem értünk egyet”, de persze azt is kiemelik, hogy „a jelenleg fennálló krónikus helyzetre megoldásokat kell kidolgozni köztisztasági, járványügyi, közrendvédelmi, egészségügyi és szociális értelemben.” A program szerint a Jobbik az ellátórendszer megfelelő működésében és fejlesztésében látja a megoldást azzal a kiegészítéssel, hogy a törvények, szabályok, rendeletek betartása és betartatása elengedhetetlen e területen is. A párt a kormányoldalhoz hasonlóan mindenre a közmunkát látja tartós megoldásnak, holott az bizonyítottan nem szolgál tartós megoldással. Említést tesznek ugyanakkor a program más részében arról is, hogy a bérlakások építése a Jobbik szerint nem csak az építőipar fellendítésére alkalmas, hanem a fiatalok migrációjának csökkentésére is alkalmas eszköz a fiatal családok megfizethető otthonhoz juttatásával. Ezzel a párt ígérete szerint 2020-ra a „társadalmi beilleszkedésre hajlandó és annak hasznos tagjává válni kívánó polgárok” lakhatása megoldódna.

A Jobbik programjához képest más minőséget jelentenek a párt politikusainak nyilatkozatai, amelyek között ugyan találni a rendészeti megoldásokat elutasító, vagy azt másodlagosnak nevező megszólalásokat, ezek azonban mintha csak az ellenzéki pozíció „kötelező” jelzésére szolgálnának. A párt politikusainak és sajtójának hangvétele ugyanis sokszor durván dehumanizáló és általánosító a hajléktalan emberekkel kapcsolatban. Erre jó példa az alábbi, Szávay Istvántól származó idézet, amely egy parlamenti írásbeli kérdésben a hajléktalanság egészének problémáját egy busznyi embert zavaró, mosdatlan hajléktalan képével jeleníti meg. Ez a tipikusnak mondható sztereotipizálás és a legfelületesebb napi tapasztalatokra hivatkozás persze jól szolgálja a pártpolitikai célokat, ugyanakkor nyilvánvalóan alkalmatlan a Jobbik által oly fontosnak tartott valóság mélyebb rétegeinek megismertetésére, valamint arra, hogy a politikai szereplők közelebb kerüljenek a hajléktalankérdés hatékonyabb kezeléséhez.

„Hosszú ideje fulladozik Budapest a hajléktalanok áldatlan helyzetete miatt. A fővárosi embereknek több tízezer, koldusmaffióknak és más veszélyeknek kiszolgáltatott otthontalan kéregetését, zaklatását kell nap mint nap eltűrniük. Közismert tapasztalat, hogy egy több hete mosdatlan hajléktalan csupán jelenlétével képes akár egy egész busznyi embert is a jármű elhagyására kényszeríteni”³⁴ (Szávay István, Jobbik, országgyűlési képviselő 2013. július 22.)

„Közegészségügyi és idegenforgalmi szempontból, valamint a város élhetőbbé tétele miatt is indokolt lehet fellépni a hajléktalanokkal szemben. Hozzátette, akár drasztikus megoldások is elfogadhatók, de rendészeti eszközökkel nem lehet kezelni a problémát. Szociális és egészségügyi kényszerintézkedésekre van szükség, nem rendészetiekre.” (Vágó Sebestyén, Jobbik, országgyűlési képviselő, 2013. szeptember 11.)

Összességében ma a pártpolitikai erőterben a jobboldal ideológiája uralkodik, amely önmagát a liberalizmusantitéziseként meghatározva kollektivistá világnézetet hirdet. Ebben a felfogásban az egyén jogai háttérbeszorulnak, valamint hátrányt szenvednek az olyan az eszményített közösséghez nem illeszkedő, politikailag nem hasznos, bűnbakká tehető, a többség elvárásainak nem megfelelő társadalmi csoportok, mint például a hajléktalan emberek. Mindez szociáldarwinizmussal és jóléti sovinizmussal párosulva a politikai közbeszédben elvezet a hajléktalan emberek jogainak és a többség jogainak pártpolitikai haszonszerzésre használt szembeállításához, egyszersmind a probléma hatékony kezelésének elodázásához. Mintha a többség érdekeit és – a belügyminiszter szavaival – „az ország hangulatának” javítását nem éppen a hajléktalanság valós csökkentése szolgálná, az emberek szembefordítása és szolidaritás érzésének kiirtása helyett. Különösen, hogy – amint az a következőkben látni fogjuk – a közvélemény többsége eredendően nem is nevezhető ellenségesnek a hajléktalan emberekkel szemben.

³⁴ <http://www.parlament.hu/irom39/11806/11806.pdf>

Az átfogó közpolitika hiánya

A hajléktalanság kérdésével foglalkozó átfogó közpolitikai elemzések, így például a tanulmányban is sokszor hivatkozott Hajléktalanügyi országjelentések, joggal hívják fel a figyelmet a szakpolitikák hiányára vagy hibáira, miközben a szakmai javaslatokat is megfogalmazzák. Azt viszont már kevésbé hangsúlyozzák, hogy – amint azt fentebb részleteztük – a közpolitika hiányosságai sokszor nem egyszerűen felkészületlenség vagy rossz döntések miatt állnak elő. Magyarországon a mindenkori kormány rendelkezésére áll a szakmai tudás a hajléktalankérdésben, de mivel minden döntést elsődlegesen hatalompolitikai szempontok határoznak meg, a tartós problémamegoldásra nincs is igény. Ez 2010 óta különösen így van, a szakpolitikai tudás lenézett, másodlagos, a politikai erő, az akarat és a hatalom demonstrálása elsőrendű.

A kormányok azonban 2010-et megelőzően sem strukturális és távlatos megoldásokban gondolkodnak, a létező terveket sem igazán vették figyelembe, hanem szűkebb választói érdekek mentén a piactudástól és a tényleges jóléti modelltől idegen „tűzoltó” és ad hoc eszközökhöz nyúltak. Márpedig a hajléktalanság kérdése nem választható el a lakás- és szociálpolitikától, jobban mondván a hosszú távú szociálpolitikai stratégiák hiányától. Győri Péter szerint nem véletlen, hogy a lakásszegénység a politikai érdeklődés homlokterébe került, legyen szó a hajléktalanellátásról, a devizaadószok problémájának megoldásáról vagy a „rezsicsökkentésről”. Utóbbiak jelzik a háttérben lévő okokat: a szociális lakáspolitikai hiányt, az alacsony jövedelmeket és munkanélküliséget, a gyenge szociális védőhálót stb. (Győri, 2013:7-8).³⁵

A lakásszegénységbe ágyazódó hajléktalanság azonban nem önmagában az elégtelen szociálpolitikával függ össze, hanem a rendszerváltás óta visszatérő gazdasági válságokra adott politikai válaszokkal. Győri számvetésében a rendszerváltás gazdasági-társadalmi sokkhatása a Bokros-csomagot követően, 1996 után kezdett enyhülni, a gazdasági konjunktúra azonban már az ezredforduló után megtört, növekedni kezdett az államadósság, a munkanélküliség, lassult a GDP-növekedés (Győri, 2013:6). A gazdaság 2007-ben, 2009-ben és 2012-ben is recessziótól szenvedett, ráadásul a mindenkori kormányzat prociklikus gazdaságpolitikája tovább súlyosbította a válságok hatásait, mivel a jóléti kiadások visszafogásával az állam felerősítette a negatív folyamatokat. A Tárki 2010-es Háztartás Monitor felmérése³⁶ a rossz gazdasági kormányzással kapcsolatban arra hívja fel a figyelmet, hogy a jóléti egyenlőtlenségek polarizálódása már 2006-2007-ben bekövetkezett a költségvetési konszolidációval. A válság első szakaszában, 2008 második felében a válság elsősorban pénzügyi természetű volt, és azokat érintette, akiknek voltak jelentős megtakarításaik. A második szakaszban a forint árfolyamának gyengülése és a foglalkoztatottság csökkenése határozta meg a háztartások romló anyagi helyzetét. A válság hatásainak harmadik periódusa pedig a 2009 tavaszán bejelentett válságkezelési intézkedések (az állami kiadások lakosságot érintő visszafogásai, valamint az állam jóléti szerepvállalásának szűkítése) révén érvényesült (Tárki, 2010: 6-7). A jóléti jellegű kiadások aránya az államháztartáson belül 2013-ra tovább csökkent a 2010-es 61,5%-ról 56,7%-ra. Domokos László számvevőszéki elnök sommás véleménye

³⁵ Győri Péter: Hajléktalanügyi országjelentés 2013 – <http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/vegso-orszagjelentés2013-szallitasra.pdf>

³⁶ Jövedelem egyenlőtlenség és szegénység Magyarországon 2009, Tárki Háztartás monitor 1. kötet elemzések, Budapest 2010 – http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2009_teljes.pdf

szerint a 2013-as költségvetést akár az IMF is elvárhatta volna.³⁷ A „válság-konzolidáció-válság trendvonalak” pedig nyomon követhetők a hajléktalan emberek helyzetének változásában (Győri, 2013:6). Mindezek fényében nem meglepő, hogy az Eurostat 2013-as adatai alapján³⁸ tovább nőtt Magyarországon a szegények aránya, elérve a lakosság 33,5%-át, 3,285 millió embert. Az Eurostat számai különösen árulkodók, hiszen a szegénység megbecslésénél a jövedelmi szegénységen túl figyelembe veszik a „munkaszegénységet” és a súlyos anyagi deprivációt is, amelyek együttesen a lakhatási szegénységet is körülhatárolják.

A hajléktalanság tehát nem ér véget a fedél nélkülieknél, és nem is velük kezdődik, hanem a leromlott állagú, esetenként túlszűfolt lakásokat alig fenntartani képes szegény háztartásoknál, azaz a hajléktalanság előszobájánál. Amíg ezen a téren nem történik előrelépés, addig a hajléktalanság újra fog termelődni.

37 Rosszléti állam, HVG 2014/36. – http://hvg.hu/hvgfriss/2014.36/201436_terjeszkedo_koltsegvetes_rosszleti_allam

38 http://www.napi.hu/magyar_gazdasag/dramai_adatok_magyarorszagrol_igy_terjed_a_szegenyseg.585336.html

A hajléktalanság médiareprezentációja

A médiának a hajléktalanság megjelenítésében, és ezáltal a témával kapcsolatos közvélemény alakításában is meghatározó szerepe van. A jelenségről szóló tudósítások legfontosabb vonása és hatása a hajléktalanság sztereotipizálásában nyilvánul meg, amely a Város Mindenkié hajléktalan aktivistája szerint a „hajléktalanságot” teszi a megjelenített csoport vagy személy központi meghatározó jegyév.³⁹ A sztereotipizálás fő eleme a „hajléktalan” szó főnévi használata, hiszen melléknévként a hajlék nélkülség csak az adott személy egyik jellegzetessége, nem pedig egész lényét felölelő stigmatizáció. A hajléktalan emberek bemutatása egy olyan skálán helyezhető el, amelynek egyik végpontján a „hajléktalan” tárgyiasított csoportként jelenik meg, csupán vágóképként mutatják, miközben róla a szakértők, intézményes szereplők vagy politikusok nyilatkoznak. A másik véglet az érintettek személyes élettörténeket, személyiségének szociografikus bemutatása, ahogyan azt pl. az Index videóiban láthatjuk.⁴⁰ A megszemélyesítés azonban nem tekinthető feltétlenül pozitívabb megközelítésnek, ha a hajléktalan embereket negatív példaként mutatják be, esetleg lealacsonyító jelzőkkel – például „csöves” – illetik.

A közvélemény formálásában a média a hajléktalanságot tekintve négy fő funkciót tölt be:

1. kriminalizálja,
2. eliminálja,
3. normalizálja,
4. perszonalizálja.

Történeti távlatban az 1990-es években a tömeges munkanélkülség, a lecsúszás és az ebből következő hajléktalanság még új, szokatlan jelenség volt. Ennek megfelelően a közvélemény jobban érdeklődött a hajléktalan emberek iránt, különböző orgánumok részletesen és perszonalizáltan mutatták be a jelenséget, a társadalmi okokkal összefüggésükben.

A későbbiekben azonban a média normalizáló és/vagy elimináló hatást gyakorolt a hajléktalanság közéleti percepciójára. Intézményi megnyilatkozók szerint⁴¹ a hajléktalan emberek bemutatása időszakossá vált, jellemzően télen számolnak be a médiumok fagyhalált szenvedett vagy életveszélybe került emberekről. Ezáltal egyrészt az év többi részében a hajléktalanság „nem létezővé” válik a médiumokban, másrészt „normalizálja” a jelenséget, bizonyos társadalmi feltételek megszokott velejárójaként ábrázolva.

A hajléktalan emberek kriminalizációs diskurzusa az érintettek tartózkodási helyének és mozgásának korlátozásával, a rendvédelmi vagy köztisztasági felfogással mindig is jelen volt a közbeszédben, azonban különösen felerősödött 2010 után, a hajléktalanságot kriminalizáló kormányzati döntésekkel és szabályozásokkal párhuzamosan. A média ebben a vonatkozásban – főként a kereskedelmi csatornák és az internetes portálok – inkább pozitív kompenzációs szerepet játszott. A hajléktalan emberek elleni rendőri intézkedéseket, szabályozást és politikusi

³⁹ http://avarosmindenkie.blog.hu/2012/06/09/a_hajlektalan_emberek_abrazolasa_a_mediaban_javaslatok_a_sajto_munkatarsainak

⁴⁰ <http://index.hu/video/2014/08/11/zsolt/>

⁴¹ <http://otdk.zskf.hu/Dolgozatok/129.pdf>

megnyilatkozásokat sokszor kritikával kezelték, az érintetteket nem bűnelkövetőként, hanem áldozatként jelenítve meg (Kovács, 2012:49).⁴²

A hajléktalanságról szóló híradások más-más módon függnak az egyes orgánumok jellegétől és az ott megnyilatkozóktól. Noha a kriminalizációs diskurzus jobban érvényesült a kormány uralta közmédiában, más vonatkozásban a helyzet az, hogy a közmédia az intézményvezetők szerint gyakrabban tudósít magáról a jelenségről, mint a kereskedelmi adók. Azaz adott hozzáállástól függetlenül a kereskedelmi médiumoknak erősebb az „elimináló” hatásuk a hajléktalanságra.

A köz- és kereskedelmi média mellett a hajléktalan emberekhez közelebb álló, pozitívabb tudósítások jellemzik a civil szféra orgánumait, közösségi oldalait és az érintettek által szerkesztett, írt és terjesztett Fedél Nélkül c. újságot.⁴³ A nyugati példákat követő Fedél Nélküli kiadvány több szempontból is emancipál a hajléktalanság alól. Egyrészt bevételi forrást biztosít az eladó számára, aki a lap árusításával egyenrangú(bb) csere-kapcsolatba kerül az adományozóval. Másrészt a hajléktalan emberek saját hangot kapnak a kiadvánnyal, sajátos nézőpontjukat szuverén módon jeleníthetik meg, marginalizált helyzetben is „írástudóként” jeleníthetik meg személyüket.

A nyilvánosságbeli civil megközelítések közül kiemelhető a Város Mindenkié Mozgalom, amely bevonja a hajléktalan embereket a civil akciók, azaz saját ügyeik szóvivői közé. Ennek érdekében a mozgalom nemcsak érintetteket vesz fel tagként, hanem a nem hajléktalanok számát korlátozza a mozgalomban (az elitizmus kivédése érdekében), a hajléktalan tagok számára külön tréningeket biztosít a mozgalom nyilvánosságban és médiában történő képviseletére. Missetics Bálint szakértői interjújában az AVM egyik fő funkciójának a hajléktalanságról szóló közéleti diskurzus keretezését jelölte meg, melynek szerves részét képezi az érintettek bevonása az érdekartikulációba. Az AVM honlapján található média-útmutató az emancipációs átértelmezésben ugyanakkor nem tartja elfogadhatónak a hajléktalan emberek szokásos politikailag korrekt „áldozatként” való ábrázolását, mivel ezzel a szélesebb társadalmi probléma és a jelenséget újratermelő társadalmi egyenlőtlenségi elsikkad a személyesség kizárólagosságával.

42 Kovács Krisztina: Hajléktalanok a magyar médiában szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar, Kommunikáció és Médiatudományi Szak, Budapest 2012 - http://elib.kkf.hu/edip/D_16129.pdf

43 <http://www.fedelnelkul.hu/news.php>

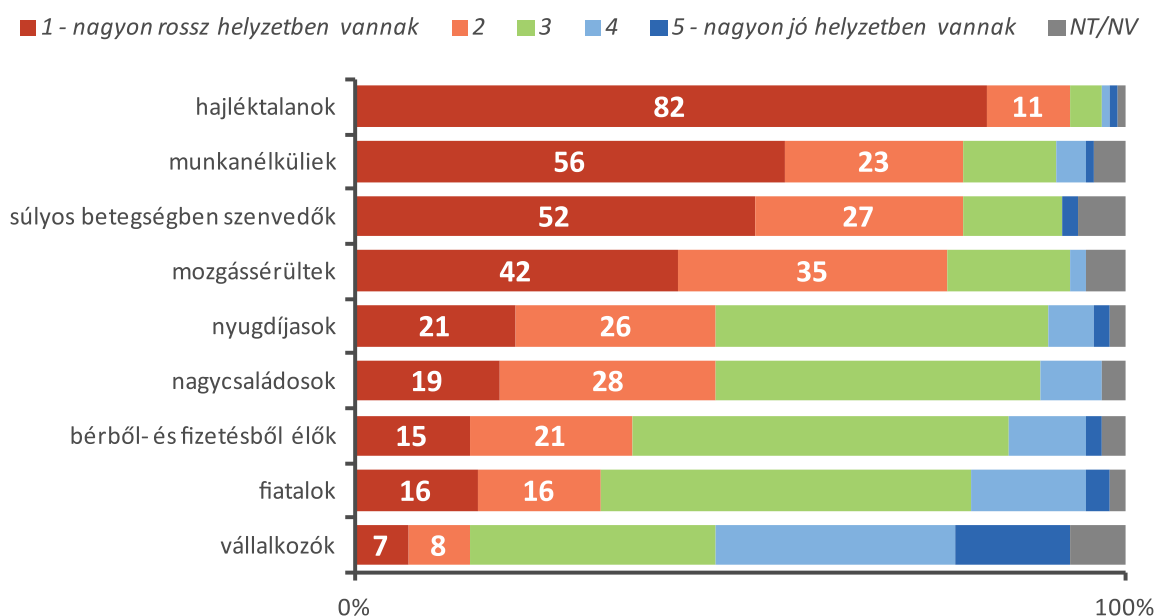
A hajléktalanság megítélése a közvéleményben

A hajléktalansággal szemben az elmúlt években felerősödött bűnbakkereső politikai retorika, és az ehhez illeszkedő, a hajléktalanságra nézve jogszűkítő rendelkezések (az Alaptörvény módosítása, illetve az ezekhez illeszkedő helyi rendeletek) alapján logikus lenne a feltételezés, hogy a hajléktalansággal szemben rendkívül erős a társadalmi ellenszenv. A politikai szereplők ugyanis hagyományosan olyan csoportokat tesznek meg bűnbaknak, akik támadásától politikai hasznot remélnek – erre legjobb analóg példa a romák, akikkel szembeni politikai hadjáratának köszönheti népszerűségét a Jobbik.

A rendelkezésre álló kutatásokból azonban más kép rajzolódik ki: ezek alapján a magyar lakosság többsége inkább empátiával tekint a hajléktalanságra, és sorsukért elsősorban nem őket magukat, hanem inkább a társadalmi körülményeket teszi felelőssé. Az alábbiakban röviden bemutatjuk azokat a kutatásokat, amelyek a többség viszonyát vizsgálták a hajléktalankérdéshez.

Társadalmi csoportok helyzetének megítélése

(%, forrás: Double Decker, 2005)

A Double Decker 2005-ös, budapestiek körében végzett kutatása⁴⁴ szerint több hátrányos helyzetű csoport közül, a budapestiek az utcán élők helyzetét értékelték a legrosszabbra. Ugyanez a kutatás ugyanakkor jelentős adakozási kedvet is feltárt a hajléktalansággal kapcsolatban. Saját bevallásuk szerint a budapestiek szívesen adakoznak, főként pénzzel és természetbeni adományokkal (ruhával, takaróval, élelmiszerrel) támogatják a rászorulókat. Hajléktalanok által árusított újságokat (Fedél Nélkül, Flaszter) a fővárosiak közel fele szokta vásárolni és többségük nem fogadja el az újságot a pénzért cserébe.

A kutatás arra is rákérdezett, hogy az adakozók milyen tényezők alapján választják ki, hogy melyik hajléktalannak nyújtanak segítséget. A budapestiek – nem meglepő módon – főként az udvarias, szimpatikus hajléktalanokat támogatják. Szintén fontos tényezőnek látszik, hogy

⁴⁴ <http://www.eukn.org/dsresource?objectid=146965>

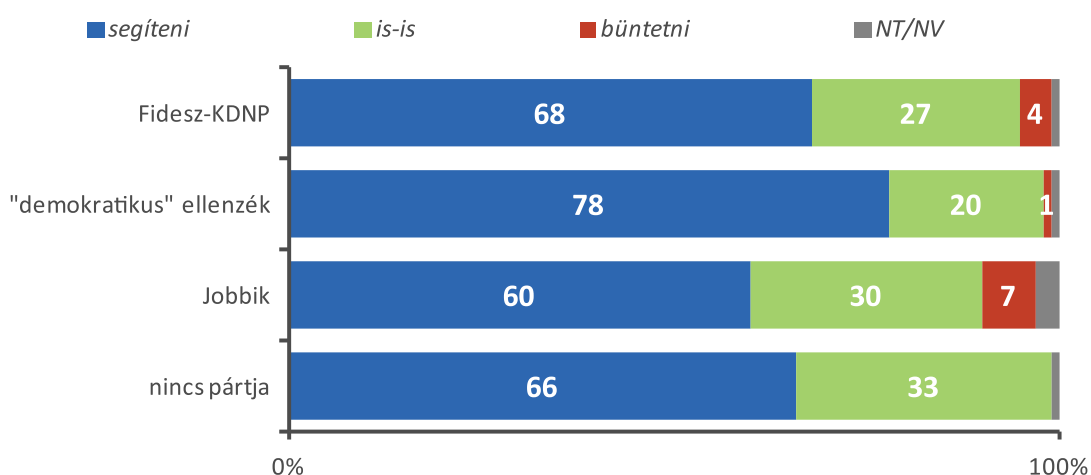
olyan embert támogassanak, aki nem tűnik alkoholistának. A felmérésből kiderült, hogy az idős hajléktalanokat magasabb arányban segítik, míg nem kedvelik a kutyával, gyerekekkel kéregetőket. A hajléktalanproblémát a budapesti lakosság elsősorban munkalehetőség nyújtásával oldaná meg. Munkavállalásuk elősegítése mellett a munkáltatókat is támogatná, ha foglalkoztatnának hajléktalanokat. Emellett lakhatási helyzetük megoldását is fontosnak tartják a fővárosiak, amit főképp hajléktalanszállók építésével, férőhelyek bővítésével orvosolnának.

A kutatás ugyanakkor feltárta a hajléktalanokkal szembeni ellenérzéseket is. A felmérésből kiderül például, hogy a budapestiek nem szívesen találkoznak hajléktalanokkal az utcán, aluljárókban, ezért is támogatnák beilleszkedésüket a társadalomba. A válaszadók többsége elismeri, hogy a hajléktalanoknak ugyanúgy van joguk a közterületek használatára, mégsem látják őket szívesen. Sőt, a budapesti lakosság többsége úgy véli, egyenesen kényszeríteni kéne őket, hogy használják a szállókat. A megkérdezettek több mint harmada helyesnek ítélte azt az intézkedést, melynek során a VII. kerületi önkormányzat karfákat szerelt a közterületi padokra, hogy a hajléktalanok ne fekhessenek rájuk. Fontos azonban, hogy ezt az intézkedést a többség viszont elítélte, mert szerintük mindenkinek joga van ott ülni és feküdni, ahol akar. A budapestiek közel harmada úgy érzi, hogy a hajléktalanok találnának munkát, csak nem akarnak dolgozni. Mégis csupán alig tizedük hagyná magára őket, és véli úgy, hogy nem kellene pénzt költeni rájuk.

A Medián országos mintás kutatása inkább kedvező képet festett a többség hajléktalanokkal kapcsolatos attitűdjeiről⁴⁵. A kutatás szerint a lakosság 69 százaléka szerint büntetés helyett inkább segíteni kellene a hajléktalanokat, és csak két százalék volt egyértelműen büntetéspárti. A kutatás szerint csak minden harmadik ember gondolja azt, hogy a hajléktalanok maguk tehetnek a helyzetükről. A lakosság véleményét ráadásul lényegesen nem befolyásolja a pártszimpátia. A kormánypártok szimpatizánsainak kétharmada is inkább segítség-, mint büntetéspárti volt. A megkérdezettek 85 százalékának az volt a véleménye, hogy a hajléktalanokat is segíteni kellene, hogy megéljenek a munkájukból, 80 százalékuk szerint több emberi és szociális gondoskodás kellene, és 78 százalékuk hasznosnak tartaná több hajléktalanszállót építeni, illetve több szálláshelyet kialakítani.

Ön szerint inkább büntetni vagy inkább segíteni kellene a hajléktalanokat?

(%, szavazási szándék szerint, forrás: Medián, 2013)

⁴⁵ http://hvg.hu/itthon/20130422_Median_az_emberek_ketharmada_a_hajlektala/

Abban a kérdésben ugyanakkor megosztottabb volt a kérdezettek véleménye, hogy ki kellene-e tiltani a hajléktalanokat a belvárosból, illetve törvényben kell-e szabályozni az életvitelszerű közterületen tartózkodást. A többség azonban nem támogatja ezeket a megoldásokat.

A hajléktalan-problémára vonatkozó néhány megoldási javaslat elfogadottsága

(az egyetértés mértéke százalékban, forrás: Medián, 2013)

A kutatásban a felnőtt korú lakosság 7 százaléka nyilatkozott úgy, hogy van olyan ismerőse, rokona vagy családtagja, aki hajléktalan, vagyis több mint 600 ezer embernek közvetlen tapasztalatai vannak erről az állapotról.

A Policy Solutions budapestiek körében végzett 2012-es felmérésnek eredményei a fentiekkel összhangban azt mutatták: a budapestiek többsége erősen megosztott a hajléktalanok közterületekről való kitiltásának kérdésében: a fővárosiak 45 százaléka szerint ez nem megoldás a problémára. A fővárosi lakosok 29 százaléka szerint ugyanakkor nem tartatták be elég keményen a tiltást. Nagy valószínűséggel ők lehetnek a főpolgármester fémjelzte további szigorítás támogatói. Az adatok szerint nincsen olyan korcsoport, amelyben ne lennének többségben a hajléktalanság büntetését rossz iránynak tartók a keményebb tiltást szorgalmazókkal vagy a korábbi intézkedésekkel elégedettekkel szemben. A szigorúbb fellépést szorgalmazók legnagyobb arányban a legfiatalabb, 18-29 éves korosztályból kerülnek ki, míg a legmegértőbbek a 45-59 évesek.

A főváros különböző városrészeiben lakók radikálisan eltérően ítélték meg a hajléktalanok kitiltásának kérdését. Míg a budai és a dél-pesti lakosok fele határozottan ellenzi a tiltást, addig Észak-Pesten a megkérdezettek 30, a Belvárosban 37 százaléka a további szigorítás pártján állnak. Ugyanakkor egyetlen városrészben sincsenek többségben azok, akik elégedettek lennének az eddigi eredményekkel.

Az ELTE kutatói által végzett 2014-es reprezentatív kérdőíves vizsgálat (Hunyady, Kende, Krekó, Máriási, 2014; megjelenés alatt) a legfrissebb a témában. Ez a felmérés alapvetően szintén azt mutatta ki, hogy a magyar társadalomban nincsen erős hajléktalanellenes attitűd. Sőt, a hajléktalanok alapvetően mintha az inkább empátiával kezelt csoportok közé tartoznának, amiben szerepe lehet annak is, hogy helyzetüket a válaszadók nem saját hibáiknak, hanem a társadalmi rendszer anomáliáinak tulajdonítják, tehát megítélésük nem „meritokratikus” logikát képvisel.

Ez részben egybevághat a médiavizsgálat eredményeivel is, melynek eredményei alapján a média (legalábbis az online) gyakran láttatja áldozatnak a hajléktalanokat. A Medián kutatásával összhangban a kutatók azt találták, hogy a pártpreferenciák nem gyakorolnak jelentős hatást a hajléktalanokkal szembeni véleményekre. Az adatokból ugyanakkor kiolvasható egyfajta „lappangó átpolitizálódás is: a válaszokból egy olyan társadalom képe rajzolódik ki, mely az elvi kinyilatkoztatások mentén inkább szolidáris és empatikus a hajléktalanokkal szemben, nem támogatja a tiltást, és inkább a segítség híve, ugyanakkor gyakorlati (közegészségügyi és közbiztonsági) szempontból jelentős fenyegetést is lát a hajléktalanokban. Ez azért fontos, mert a politikai retorika rendszerint éppen a hajléktalanok jelentette közegészségügyi és közbiztonsági kockázatokra hivatkozik.

A hajléktalanellenesség legerősebb meghatározója egyértelműen az a szociáldarwinista attitűd, amely a társadalom alsóbb rétegeinek helyzetét jogosnak tartja, és velük szemben a repressziót és azerőszakot is elfogadható eszközként azonosítja. A kutatás eredményei ezzel egybecsengő módon arra is utalnak, hogy ha nem is nagyon erős mértékben, de a vagyonosabbak kevésbé támogatóak a hajléktalanokkal szemben. Ez nem magyarázható pusztán a távolság szerepével, hiszen földrajzi értelemben például a közelség jobban hajlamosítja a megvetésre: a hajléktalanprobléma által sújtott nagyvárosokban erősebb a hajléktalanok elutasítása. Úgy tűnik ennek alapján, hogy azok éreznek erősebben együtt a hajléktalanokkal, akik attól félnek: maguk is hasonló sorsra juthatnak. Ez az adat ugyanakkor (azzal az eredménnyel együtt, hogy a magasabb iskolázottság sem erősíti a hajléktalanokkal szembeni empátiát) pesszimista következtetéseknek enged teret a hazai elittel kapcsolatban, mely Magyarországon a jelek szerint nem hogy nem toleránsabb, de inkább elutasító a hajléktalanokkal szemben.

Példák a hajléktalanságot kezelő legjobb gyakorlatokra

A legjobb gyakorlatokat tekintve érdemes szétválasztani, majd összefüggésükben értelmezni a hajléktalan élethelyzetben a lakhatás jogi alapját és a szolgáltatást nyújtó intézményrendszert. Udvarhelyi Tessza és Missetics Bálint szerint az önkormányzatokkal vagy az állammal szemben kikényszeríthető lakhatási jog előfeltétele a működő szociálpolitikai megoldások kidolgozásának. E meglátás szerint a perelhetőség érdekeltté teszi a hatóságokat a működő konstrukciók kidolgozásában, az anyagi és infrastrukturális erőforrásokkal való megfelelő gazdálkodásban, hiszen ellenkező esetben az adott hatóság gazdálkodása és költségvetése kerülne veszélybe. A hosszú távú stratégiák pedig értelemszerűen magukban foglalják a prevenciót, amely társadalmi szinten a legolcsóbb megoldása a hajléktalanságnak. Európában a lakhatáshoz való jog elismerésében és kikényszeríthetőségében Franciaország és az Egyesült Királyság tekinthető követendő példának. Franciaországban 2008-tól egyes védett csoportok, 2012-től minden jogosult a közigazgatási bíróság előtt érvényesíthette lakhatási jogát a szociális bérlakásokra. Angliában a helyi önkormányzatok 1977 óta kötelesek gondoskodni az illetékességükbe tartozó polgárok lakhatásáról, amennyiben meghatározott védett csoport tagjai a rászorulóak (pl. várandós anyák, fogyatékkal élők stb.). Skócia 2012 óta rendelkezik általánosan elismert, mindenkire kiterjedő lakhatási joggal (Missetics, 2013:51).⁴⁶

A legjobb nemzetközi gyakorlatok

A hajléktalanság legjobb gyakorlataiban két fő megoldási módot lehet megkülönböztetni, az ún. „lakhatást először-” (Housing First) és a „lépcső-” (staircase) modellt. A lépcsőzetes modellben a hajléktalan embereket fokozatosan teszik „lakhatás-képessé” a szociális szolgálatok támogatásával és kontrolljával. Az önálló lakóhely ebben az esetben az egyéni problémák (pl. alkoholizmus, viselkedési problémák) megoldásának, az előírt „kezelés” és támogatói programok követésének „jutalma”. A modell kritikája szerint az előírt fejlődési „szakaszok” fölösleges stresszt okoznak, a program elején a privát szférát és autonómiát minimalizálják, a képességek fejlesztése életszerűtlen módon történik. Összességében a lépcsőzetes megközelítésmód, mint folyamat évekig elhúzódhat, nagymértékű lemorzsolódással, a hajléktalan élethelyzet fenntartásával, ha sokan megrekednek a programok legalsó szintjein.

A „lakhatást először” filozófiája szerint a lakhatás alapvető emberi jog, azt nem kell „kiérdemelni” az egyéni problémák előzetes megoldásával. A Housing First programok rögtön önálló lakhatás biztosítására törekednek albérlési szerződésekkel, az általános lakáspiachoz való közvetlen hozzáféréssel és adott lakóközösségbe történő integrációval. Ez a megoldás is lehetőséget nyújt szakmai támogatásra, terápiára, mégsem teszi ezeket kötelezővé, és főképpen, nem képezi előfeltételét a lakhatásnak. A „lakhatást először” megközelítése összhangban van az átalakuló nemzetközi szociálpolitikai-jóléti gyakorlattal, amely intézménytelenítésre, decentralizációra és a rászorulóak életkörülményeinek normalizációjára (hétköznapivá tételére) törekszik az ellátó helyre összpontosított támogatás helyett az egyénközpontú támogatással.

⁴⁶ Missetics Bálint: Javaslatok egy egalitáriánus lakáspolitikai reform fő irányzataira: politikai és szakpolitika vázlat, Esély 2013/1 - http://www.esely.org/kiadvanyok/2013_1/missetics.pdf

Section 8

A Housing First megközelítéshez hasonló az Egyesült Államok Lakhatási és Városfejlesztési Hivatala által irányított Section 8 program. Az 1937-es amerikai lakhatási törvény 8. fejezete 3,1 millió alacsony jövedelmű háztartás számára teszi lehetővé lakbértámogatás igénybevételét magántulajdonban lévő lakások bérleti díjának kifizetéséhez. Ma a Section 8 ún. „utalványprogramot” jelent,⁴⁷ melynek során projektalapon vagy albérleti formában lehet igényelni a támogatást. Projektutalványok esetében a lakhatási támogatást a hivatal által kijelölt specifikus épületkomplexumokban⁴⁸ bérelt lakásoknál lehet felhasználni, az albérleti utalványok pedig bármely szabadpiaci lakás bérlésére alkalmasak. Az igénylők jövedelmüknek csak meghatározott, általában maximum 30%-át költhetik bérleti kiadásokra, a fennmaradó részt a lakáshivatal fizeti. A bérleményüzemeltetők az állami törvények alapján nem utasíthatják el a Section 8 programban résztvevő bérlőket, azonban egyéb körülmények figyelembevételével (hitelképesség, büntetett előélet, korábbi kilakoltatások) mégis előfordul. A Section 8 megoldás hátránya, hogy az évenként rendelkezésre álló összegből csak meghatározott számú személy/háztartás részesülhet, ezért várólisták alakultak ki, sokan évekig várnak a támogatásra. A program legfőbb korlátja, hogy az állam nem ismeri el a lakhatáshoz való általános jogot.

Lakhatáshoz való jog New Yorkban

Az Egyesült Államokban egyedüli kivételként New York városa 1981 óta elismeri a hajléktalanok jogát az éjszakai krízis-menedékhelyhez. A Callahan v. Carey bírósági ügy⁴⁹ eredményeként New York állam és New York köteles éjszakai menedékhelyet nyújtani az anyagi, mentális, fizikai vagy társadalmi okból hajléktalanná vált személyek számára, azaz a lakhatáshoz való jogi bíróságon kikényszeríthetővé vált. A szabályozásra mára egy komplex intézményrendszer épült, amely kisgyermekes családok, egyedülállók és veteránok számára egyaránt kínál utcai prevenciót, utcai szolgáltatást és lakhatást. A New York-i Hajléktalan Ellátások Hivatala⁵⁰ programja folyamatosan nyitott a lokális hajléktalanellátási szolgáltatáshoz kapcsolódni kívánó nonprofit civil szervezetek előtt, ezáltal a rendszer rugalmasan reagálni tud a hajléktalanhelyzet változására, a helyi közösségek igényeire. A program egyedülálló megelőzési szolgáltatáscsomagot kínál a hajléktalanság küszöbére került háztartások számára a tulajdonossal való mediációval kezdve, a sürgősségi lakbértámogatáson keresztül a munkaerőképzésig és a szociális ellátások igénybevételének elősegítéséig.⁵¹ A megelőzés a lakhatás elvesztésén kívül kiterjed a családon belüli erőszakra és a lakhatási körülményekre (infrastruktúra állapota) egyaránt. Az ellátás az átmeneti szállás biztosításán túl a kezdetektől hangsúlyt fektet a hajléktalan élethelyzetből kivezető egyéni függetlenedési terv kidolgozására és munkahely találásra/megőrzésre.⁵²

47 <http://www.massresources.org/section8-rent.html>

48 Ezek a lakások is magántulajdonban vannak, azonban a tulajdonosok meghatározott kötelezettségeket vállalnak az infrastruktúra minőségére, a lakók összetételére stb. nézve.

49 <http://www.esccr-net.org/docs/i/399028>

50 <http://www.nyc.gov/html/dhs/html/housing/housing.shtml>

51 <http://www.nyc.gov/html/dhs/html/prevention/homebase.shtml>

52 <http://www.nyc.gov/html/dhs/html/housing/single.shtml>

Housing First és Re-Housing

A Housing First kezdeményezés az Egyesült Államokban 1988-ban indult el Los Angelesből Tanya Tull vezetésével.⁵³ Azóta az USA számos nagyvárosában és a világ több országában terjedt el a program, az Egyesült Államok Hajléktalanság Hivatalközi Tanácsa pedig az egyik legjobb gyakorlatként tartja számon.

A Housing First programot meg kell különböztetni a gyors áthidaló lakhatástól vagy Rapid Re-Housingtól, amely nem a többszörösen hátrányos helyzetű, hosszú távú hajléktalanokra irányul, hanem az átmenetileg hajléktalanná váló személyek enyhébb problémáira kínál megoldást.⁵⁴ A New Yorkban 2001-ben létrejött Housing First (HF!)⁵⁵ az önkormányzati és állami hivatalokon kívül összesen 300 közösségi, üzleti, érdekképviseleti, civil és vallási szervezetet vont be a programba. A HF! megfizethető lakhatás támogatására 16 milliárd dolláros állami költségvetést gyűjtött össze, melynek részeként New York városa 8,5 milliárd dollár értékben vállalta 165 ezer szociális lakás kialakítását 10 év alatt. A nemzetközi példák közül Kanadában a szövetségi kormány 2013-ban 119 millió dollár/év támogatást biztosít a 2014-2019 közötti időszakra a Hajléktalanság Partnerség Stratégia (Homelessness Partnering Strategy, HPS) megvalósítására.⁵⁶ A HPS-program a Housing First modellt valósítja meg, állami és civil szervezetek egyaránt jelentkezhetnek állami támogatásra Housing First projektek megvalósításához. A francia kormány 2010-ben Toulouse-ban, Marseille-ben, Lille-ben és Párizsban indított Housing First programot Un chez-Soi d'abord címmel, melynek során a hajléktalan rászorulókat 3 évig civil szervezetek által kiadott lakásokban helyezik el, akik a számukra szükséges ellátásokat is ott kapják meg. A programban résztvevő civil szervezetek társadalomkutatók segítségével monitorozzák a program hatását a célcsoportokra.

A lépcsőzetes modell átalakítása

Finnországban a hajléktalanok száma radikálisan csökkent az elmúlt 20 évben, az 1980-as évek közepének 20 ezres létszámáról a 2008-as 8 ezerre. A kormányzat 2008-ban újabb programot fogadott el a hosszú távú hajléktalanság csökkentése érdekében (Tainio – Fredriksson, 2009:181,182).⁵⁷ A finn rendszer 1980-as években lezajlott innovációja abban rejlett, hogy a társadalmi szegregációt megelőzendő támogatta a hajléktalanok piaci bérleményekben való decentralizált elhelyezését. Ennek érdekében fokozott kooperációt alakítottak ki a lakhatási, a jóléti és az egészségügyi szolgáltatók között, az önkormányzatok pedig központi feladatuknak tették a hajléktalanellátást. 1995-ben a finn alkotmány részévé vált az állam kötelessége az állampolgárok lakhatási jogának biztosítására.

A finnországi ellátórendszer és programok alapvetően a lépcsőzetes modellen alapulnak, mivel a kutatások szerint a hosszú távú hajléktalanság általában együtt jár valamilyen függőséggel (Tainio – Fredriksson, 2009:185). Az önálló képességtől függően pedig a rászorulókat más-más lakhatási formát igényelnek, a kormányzati programok ezért négy alapvető lakhatási formát alakítottak ki az ellátottak önálló képességei (képességcsökkenései) és a függőség mértéke alapján. A

53 <http://usa.ashoka.org/fellow/tanya-tull>

54 http://b3cdn.net/naeh/f9c3098ee52f369b12_tjm6bnkh2.pdf

55 <http://housingfirst-ny.org/aboutus/>

56 <http://actionplan.gc.ca/en/initiative/homelessness-partnering-strategy>

57 Hannele Tainio and Peter Fredriksson: The Finnish Homelessness Strategy : From a 'Staircase' Model to a 'Housing First' Approach to Tackling Long-Term Homelessness, European Journal of Homelessness Volume 3, December 2009

tapasztalatokat mutatták, hogy a rehabilitációra és a közös együttélésre alkalmasabb hajléktalanok számára a lépcsőzetes programok működőképesek, azonban a többszörösen hátrányos helyzetű hajléktalanok számára a függőségmentesség sokszor megoldhatatlan problémát jelentett az ilyesfajta programokba való bekerüléshez. Számukra speciális önálló életvitelt biztosító lakhatási formát alakítottak ki jóval szakképzetesebb szolgáltatói személyezettel. A 2008-as új program a Housing First megközelítésmódot tette alapelvűvé, a lakhatást és a szolgáltatásokat az ellátottak igényei szerint szervezve az intézményi centrumok helyett (Tainio – Fredriksson, 2009:189). A hagyományos menhelyi férőhelyek felét megőrzik krízishelyzetek kezelésére, azonban a többi infrastruktúráisan átalakítják önálló életvitelt lehetővé tevő lakóegységekké. A létrejövő újfajta szolgáltatási formát az ügyfelek hosszú távú bérleti vagy ellátási szerződéssel vehetik igénybe, így nincsenek kitéve annak a veszélynek, hogy az adott program sikere esetében lakhelyváltásra kényszerülnek. Ugyanakkor kötelező rehabilitációs programban sem kell részt venniük, mivel a paradigmaváltás lényege, hogy az önálló életvitel megkönnyíti a hagyományos menhelyi hajléktalanellátási funkciók betöltését is.

A legjobb magyarországi gyakorlatok

A hazai törekvések közül két frissebb integrációs projektet érdemes megemlíteni a BMSZKI által 2013-ban megvalósított „Nyitás az utcára programot” és a 2012-es „BMSZKI Első Lépés” programot. Ezek közül az első program inkább a Housing First megközelítéshez áll közel a lépcsőzetes modell elemeivel, a második pedig a lépcsőzetes modell munkaerő-piaci szakaszára koncentrált.

„Nyitás az utcára” program

A BMSZKI az uniós Társadalmi Megújulás Operatív Program finanszírozásával indította el 120 „életvitelszerűen közterületen tartózkodó” ember társadalmi reintegrációját a „Nyitás az utcára” program keretében (Varsányi, 2014:67).⁵⁸ A megvalósítás első lépéseként a programban résztvevő minden személy állandó lakhatáshoz jutott részben a BMSZKI átmeneti szállásain és az ún. befogadó szálláshelyeken, másrészt 20 fő önálló lakhatásra kapott lehetőséget lakás- vagy szobabérlés révén. A lakhatási elhelyezés után került csak sor az egyéni szolgáltatási és fejlesztési tervek kidolgozására. Az általános kompetenciafejlesztésen túl 10 fő OKJ-s képzésben vett részt, 3 fő alapfokú iskolai végzettség befejezését kezdte meg, 13 fő pedig támogatott foglalkoztatáshoz jutott. A támogatott foglalkoztatáson kívül a program lehetőséget nyújtott tiszteletdíjért történő önkéntes munkavégzésre a BMSZKI intézményeiben a munkaerő-piaci készségproblémákkal küzdő érintettek számára. Az önkéntes munka mind az intézmények, mind a munkavállalók részéről nagy sikert ért el, több új intézmény is bekapcsolódott az önkéntes munka-alprogramba, a munkavállalói keretet pedig 80 főre kellett bővíteni az érdeklődés miatt 2014 elején (Varsányi, 2014:81-82). A résztvevők különféle egyéni és csoportos kompetenciafejlesztésben is részt vettek a társadalmi beilleszkedési, életviteli, kreativitásfejlesztési, számítástechnikai területeken. Az önálló lakhatási alprogramba 20 fő bevonására volt lehetőség, akik önálló lakásbérletben, szobabérletben, munkásszállón vagy bérelt, fűthető lakókocsiban kérhettek elhelyezést.

58 Varsányi Nóra: A Nyitás az utcára program bemutatása, In: Fehér Boróka – Tatár Babett – Vida Judith: Képzés-Lakhatás-Foglalkoztatás, Integrációs programok hajléktalan élethelyzetben lévő emberek számára, Otthontalanul... Tégy az emberért! 10, BMSZKI, Menhely Alapítvány 2014 – http://www.bmszki.hu/sites/default/files/field/uploads/bmszki_otthontalanul_10.pdf

A lehetőségre meglepő módon nem volt túljelentkezés, és a lemorzsolódás is moderáltnak mondható: 20 főből 4 személy bizonyult alkalmatlannak, végül 19 fővel folytatódott a program (Varsányi, 2014:118). A projekt kifizetésével az egyéni sikerességet leginkább a munkaképesség, a hajléktalanként eltöltött évek száma és a családi állapot határozta meg. A lakhatásért ugyanis fizetni kell, ehhez állandó jövedelem szükséges, be kell tartani az együttélési szabályokat, ill. párok számára még drágább a megélhetés költségeinek előteremtése. A program kitűzött céljainak teljesítése mellett számos, az intézményes működésbe beépíthető „jó gyakorlatot” eredményezett, főként a kompetenciafejlesztés terén és a programba bevont szakemberek együttműködését tekintve.

„Első Lépés” program

A „BMSZKI Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja” egy másik TÁMOP pályázatból jött létre. A program célcsoportját „alacsony iskolai végzettségű vagy elavult, a munkaerőpiacon használható szakképzettséggel nem rendelkező, munkanélküli ellátásban nem részesülő regisztrált álláskereső és inaktív személyek képezték” (Vida, 2014:131).⁵⁹ A 67 résztvevő hathónapos fejlesztési időszak során (iskolai végzettség befejezése érdekében) iskolai képzésben, szakmát adó OKJ-s képzésekben és munkakeresési szolgáltatásban részesültek, mindez hathónapos utánkövetéssel folytatódott. A tervezettnél többen végezték el a képzéseket (25 fő sikeresen befejezte az OKJ-s képzést, 15 fő legalább egy iskolai osztályt végzett el), legnagyobb sikernek pedig az tekinthető, hogy az ügyfelek közel fele talált valamilyen munkalehetőséget a program alatt. 11 fő ráadásul bejelentett munkához jutott 6 hónap alatt, 14 résztvevő pedig önálló lakhatásba költözött az időszak végére. A programban gyakorlatilag nem történt lemorzsolódás személyes okokból (Vida, 2014:158-159).

A két említett hazai projekt alapján tehát látható, hogy a hajléktalanságból véglegesen kivezető lépcsőzetes vagy Housing First típusú programok megvalósításához szükséges szakértelem, innováció és intézményes háttér is rendelkezésre áll. Az „Első lépés” program sikerének legjobb tanúbizonysága, hogy a munkaerő-piaci reintegráció egyértelmű hatást gyakorolt a résztvevők lakhatási helyzetére is, noha ez nem tartozott a szigorúan vett célkitűzések közé. Ugyanakkor Misetics Bálint a szakértői interjúban a magyarországi intézményes-politikai kontextus problémáira hívta fel a figyelmet. Hiába mutatnak fel ugyanis potenciált az előbbi projektek, ha azok valójában csak kis létszámú, „pilot-projekteknek” tekinthetők átfogó szociálpolitikai-lakáspolitikai stratégia, háttér és kiszámítható állami finanszírozás nélkül.

⁵⁹ Vida Judith: BMSZKI Első lépés program összefoglalása, In: ld. fent.

A legjobb gyakorlatok a médiában

A nyilvánosságot tekintve a két legjobb hazai gyakorlat mindegyike a nem-kormányzati szervezetekhez köthető. A már fentebb említett „Fedél Nélkül” újságot⁶⁰ 1993-ban alapította Ungi Tibor a Menhely Alapítvány támogatásával. A lap terjesztői, később szerkesztői és újságírói is részben hajléktalan emberek. A lap terjesztése lehetőséget teremtett, hogy az utcai segítségkérést felváltsa egyfajta normális és megszokott csere-kapcsolat a rászoruló és az adományozó között, hozzásegítve a hajléktalan embereket önbecsülésük megőrzéséhez. A kiadvány másik nagy érdeme a „hangadás”. A mainstream médiából kiszoruló hajléktalan emberek csoportja, ha marginálisan is, de képes saját nézőpontját kommunikálni, állandó munkától és lakhatástól megfosztott léthelyzetét intellektuális teljesítményhez kötni.

A Város Mindenkié Mozgalom hajléktalan tagjai aktivistaként a szervezet nevében szólalnak meg. Ezáltal a hajléktalan emberek saját maguk nyilatkozhatnak sorsukról, sorstársaikról, s nem hierarchiában felettük álló intézményes vagy szakértői tolmácsolásban „tárgyasítva” jelenik meg a „hajléktalanság” mint probléma. Az AVM saját kommunikációs útmutatót adott ki a hajléktalan emberekről való kommunikációról,⁶¹ elutasítva a szokásos negatív mediabeli negatív sztereotipizációkat, de a hajléktalanság „romanticizálását” vagy a túlzott személyiség-fókuszú bemutatást, mivel a hajléktalanság problémáját eltávolítják a tartós társadalmi egyenlőtlenségek okozta nyomortól és szenvedéstől. Az útmutató szerint a megoldás a hajléktalanság érzékeny, árnyalt és felelős ábrázolása az alábbi irányelvek mentén:

- „Tartózkodjanak a „hajléktalan” szó főnévi használatától! Használják melléknévként és ezzel emeljék ki az érintettek elsődleges személyiségjegyeit (pl. „hajléktalan ember”, „hajléktalan aktivista”).
- Hasonlóképpen tartózkodjanak az olyan lealacsonyító kifejezések használatától, mint a csöves, csövi stb.
- Az illusztrációk megválasztásakor is törekedjenek az árnyaltságra, szakadjanak el a sztereotípiáktól!
- Csak akkor emeljék ki az ábrázolt ember hajléktalanságát, ha annak a téma szempontjából valóban van jelentősége!
- Fontos, hogy ez a téma ne csak a téli hidegben kerüljön terítékre! A hajléktalanság a társadalmunkban állandóan jelenlévő, rendkívül súlyos probléma, ami miatt nagyon sok ember szenved nap mint nap, ezért az év minden szakában megfelelő figyelmet kíván.
- Súlyukhoz mért arányban jelenítsék meg a személyes történeteket és a hajléktalanság társadalmi, szerkezeti okait!

⁶⁰ <http://www.fedelnelkul.hu/news.php>

⁶¹ http://avarosmindenkie.blog.hu/2012/06/09/a_hajlektalan_emberek_abrazolasa_a_mediaban_javaslatok_a_sajto_munkatarsainak

- Tudósítsanak a felmerülő megoldási módokról is! A hajléktalanságra elsősorban nem a forró tea és a zsíros kenyér a megoldás, hanem az állami felelősségvállalás és az emberhez méltó lakhatás biztosítása. Ezeknek a megoldásoknak és alternatíváknak is meg kell jelenniük a médiában.
- Ne tartózkodjanak a társadalmi felelősség feszegetésétől! A hajléktalanságnak vannak jól körülhatárolható okai, amelyeket meg kell jelölni ahhoz, hogy a tájékoztatás kellően árnyalt és hiteles lehessen.
- A hajléktalanság ábrázolásakor ne feledkezzenek meg a mindennapos szenvedés és megaláztatás bemutatásáról! Fontos, hogy az ábrázolásban a megerősítő, pozitív üzenetek és a hajléktalan emberek által megélt szenvedés arányban álljon egymással.
- Ne a hajléktalan emberek problémájaként mutassák be a hajléktalanságot, hanem egy, a teljes lakosságot érintő társadalmi problémaként.”

A konferencia tapasztalatai

A Political Capital Institute (PC) és a Friedrich Ebert Stiftung *Hajléktalankérdés a politikában* című konferenciája azt célozta, hogy minél nagyobb nyilvánosságot kapjon a téma, és arról a politikai közbeszéd leegyszerűsítő diskurzusainál tágabb kontextusban essék szó. Ez a törekvés sikeres volt, hiszen a konferencia jelentős számú közönséget vonzott és kiemelt sajtóvisszhangot kapott. Ez pedig azt mutatja, hogy a nyilvánosságban lenne igény a hajléktalanügy árnyalt, valóságos közpolitikai megoldásokat felmutató megvitatásra. (Ebből a szempontból is nagy kár, hogy a kormány, valamint a budapesti városvezetés nem képviseltette magát a rendezvényen.)

A konferencia tapasztalata, hogy hajléktalanüggyel foglalkozó civil szervezetek jóval felkészültebbek a közpolitikai megoldásokat illetően, mint a politikai döntéshozók. Egyértelmű üzenetként fogalmazódott meg a politikusok felé, hogy hosszú távú lakás- és szociálpolitikai koncepció és stratégia nélkül nem lehet hatékonyan kezelni a problémát. Fontos tanulsága volt ezen kívül a konferenciának az is, hogy a hajléktalanság társadalmi megítélésében tartós és stabil, a pártpreferenciáktól csak részben függő attitűdök jellemzik a közvéleményt. Így a pártpolitikai haszonszerzés szempontjából nem ez a legjobb terep a politikai szereplők számára.

Civil kerekasztal

Fekete-Nagy Miklós, aktivista, A Város Mindenkié:

Nem látok kiutat a szállóról, ha egyszer bekerül valaki, nem kap munkát. A hajléktalan emberek örülnének bármilyen lakásnak, mert onnan tudnának munkát keresni.

Győri Péter, kuratóriumi elnök, Menhely Alapítvány:

A rendszerváltás óta nincs lakáspolitiká, ez a probléma. A politikai szereplők az önkormányzati választás kapcsán sem mutatnak megoldást erre a problémára. A negatív politikusi megmozdulások haszna ugyanakkor, hogy előhívták a társadalmi szolidaritást.

Hann Endre, ügyvezető igazgató, Medián:

A Medián kutatása szerint a választadók kétharmada úgy véli, a hajléktalanokat segíteni kell és nem büntetni. A „baloldali ellenzék” támogatói segítenének leginkább, a Jobbik szavazói a legkevésbé, de a pártpreferencia nem túlságosan meghatározó a kérdésben. Az alapvető attitűdöt az sem befolyásolja, hogy ki milyen gyakran találkozik hajléktalan emberrel.

Kende Anna, egyetemi docens, ELTE PPK:

Ha a politika céltáblájává teszi a hajléktalanokat, az az előítéleteket erősítő mechanizmusokat indít el társadalomban.

Udvarhelyi Tessza, kulturális antropológus:

Az emberek azt gondolják, hogy így fizetnek a hajléktalanok valamilyen rossz cselekedetükért, pedig mi sem vagyunk különbek.

Politikusi kerekasztal

Bodnár Zoltán, főpolgármester-jelölt, Magyar Liberális Párt:

A kriminalizálásnak nem lehet pozitív hozadéka. Nem a politikusoknak kell kitalálni a megoldásokat, hanem a tudományos munkát figyelembe véve kell cselekedni. Ez a kérdés most a legfontosabb, bárki legyen is a főpolgármester azonnal ezzel a problémával kell kezdenie a munkát.

Juhász Péter, polgármester-jelölt, Budapest V. kerület, Együtt-PM:

Nem a hajléktalankérdést kell megoldani, hanem a lakhatási problémát. A legnagyobb baj, hogy ehelyett a hatalom a stigmatizációt és a kriminalizációt tűzte a zászlajára, ezzel szembe kell szállni, ez a politikusok feladata.

Kunhalmi Ágnes, országgyűlési képviselő, budapesti elnök, MSZP:

A hajléktalanság megítélése kapcsán az oktatás szintjén kell elkezdni, tanítani kell a gyerekeket helyesen gondolkodni ebben a kérdésben. Akkor kell közbelépnie az államnak, mikor az emberek olyan helyzetbe kerülnek, hogy elveszthetik a lakásukat. A szakmai és a politikai intézményeknek együtt kell működni.

Osztolykán Ágnes, Lehet Más a Politika:

Meg kell állítani a stigmatizációt, de a társadalom és a politika csak együttesen képes erre. A legfontosabb a közösségek felelősségvállalása egymásért. Ma Magyarországon nem szakmai megközelítésből tekintenek a hajléktalankérdésre, mert ha így tennének, akkor nem lehetne kriminalizálni a problémát, ez fel sem merülhetne.

Staudt Gábor, főpolgármester-jelölt, Jobbik:

Vannak örvénytisztelő állampolgárok, és törvényt nem tisztelő állampolgárok. Kérdés, hogy mi legyen azokkal, akik nem hajlandóak elfogadni a segítséget?

Minden hasonló konferenciának az a legnagyobb hozadéka, ha utólag folytatódik a téma nyilvános tárgyalása. Ennek reményében Antók Péter szociológus és aktivista konferenciát követő reflexióját⁶² idézzük tanulmányunk zárásaként. Antók Péter Staudt Gábor jobbikos főpolgármester-jelölt felvetésére reagált, aki a büntető intézkedések fenntartása mellett foglalt állást a „kezelhetetlen” 0,1% tekintetében. A szakértő szerint a nem hajléktalanok számára „zavaróan élő” vagy deviáns magatartást tanúsító hajléktalan emberek alapot szolgáltathatnak az összes hajléktalan embert sújtó sztereotípiáknak, azonban a háttérben lévő okok többnyire függőségből, pszichiátriai betegségből vagy pszichés regresszív állapotból fakadnak. Erre a tanulmányban is említett szakmai megoldási módok, pl. a Housing First program, adnak igazi választ. A kriminalizáció tehát még a 0,1% esetében sem megoldás, csupán tünet.

62 <https://www.facebook.com/notes/peter-antok/a-kezelhetetlen-01-sz%C3%A1zal%C3%A9kr%C3%B3/10152746321604640>

Irodalomjegyzék

- **Bényei Zoltán - Gurály Zoltán - Győri Péter - Mezei György:** Tíz év után Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról - 1999. In: Győri Péter-Tatár Babett (szerk.): Otthontalanul... Tégy az emberért! Tíz év után 2., Menhely Alapítvány, BMSZKI, 2003
- **Breitner Péter-Gurály Zoltán – Győri Péter:** Kérdések és válaszok a hajléktalanságról, Menhely Alapítvány, 2002
- **Farkas Zoltán:** Rosszléti állam, HVG 2014/36.
- **Gábos András – Keller Tamás – Kolosi Tamás – Medgyesi Márton – Szívós Péter – Tóth István György:** Jövedelem egyenlőtlenség és szegénység Magyarországon 2009, Társki Háztartás monitor 1. kötet elemzések, Budapest 2010
- **Győri Péter:** Hajléktalanügyi országjelentés 2013
- **Győri Péter:** Vannak-e jogaik a hajléktalanoknak? Mozgó Világ 1996/12
- **Győri Péter – Sass Lajos:** A Népszálló története I. 1912 – 1990, In: Győri Péter – Tatár Babett: Otthontalanul Tégy az emberért! A Népszálló 1, Menhely Alapítván, BMSZKI, 2003
- **Győri Péter – Vida Judith:** Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013
- **Győri Péter:** A Budapesten élő hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői, In: : Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013
- **Győri Péter:** „Cigány” – „nem-cigány” hajléktalanok In: : Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013
- **Győri Péter:** Amit tudunk – 10 év, In: Győri Péter – Vida Judith: Változó és változatlan arcú hajléktalanság, Menhely Alapítvány, Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei, 2013
- **Kovács Krisztina:** Hajléktalanok a magyar médiában szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar, Kommunikáció és Médiatudományi Szak, Budapest 2012
- **Misetics Bálint:** Otthontalan, csupa-csősz világ. Hajléktalanság és kriminalizáció Magyarországon, Replika 71, 2010/2. szám
- **Misetics Bálint:** Javaslatok egy egalitáriánus lakáspolitikai reform fő irányzataira: politikai és szakpolitika vázlat, Esély 2013/1
- **Oross Jolán:** A hajléktalanügy legfontosabb tényei és tendenciái In: Osztovits Ágnes (szerk.): Utak és lehetőségek a szegénység visszaszorítására. Szociális párbeszéd az ezredforduló Magyarországon 2000., Bp., 2001
- **Hannele Tainio – Peter Fredriksson:** The Finnish Homelessness Strategy : From a ‘Staircase’ Model to a ‘Housing First’ Approach to Tackling Long-Term Homelessness, European Journal of Homelessness Volume 3, December 2009
- **Varsányi Nóra:** A Nyitás az utcára program bemutatása, In: Fehér Boróka – Tatár Babett – Vida Judith: Képzés-Lakhatás-Foglalkoztatás, Integrációs programok hajléktalan élethelyzetben lévő emberek számára, Otthontalanul... Tégy az emberért! 10, BMSZKI, Menhely Alapítvány 2014
- **Vida Judith:** BMSZKI Első lépés program összefoglalása, , In: Fehér Boróka – Tatár Babett – Vida Judith: Képzés-Lakhatás-Foglalkoztatás, Integrációs programok hajléktalan élethelyzetben lévő emberek számára, Otthontalanul... Tégy az emberért! 10, BMSZ